Ustavoznanstvo Avstrijsko-ogrske države.

Von Professor Dr. Viktor Tiller.

A. Razvoj Avstrijsko-ogrske države.

Naša država se je razvila iz majhne deželice tekom več stoletij v veliko in mogočno državo. Pri tej razpravi se ne bomo ozirali na vse dežele, ki so sploh kedaj spadale pod naše cesarstvo, ampak omejiti se hočemo le na dežele in pokrajine, v katerih še sedaj vlada slavna habsburška rodovina.

Oton I. Veliki je premagal l. 955. Madjare v bitki blizu Augsburga in obnovil nekdanjo *Vzhodno marko ali krajino (Ostmark)*, ki je bila le zahodni del od Karola Velikega okoli l. 800. ustanovljene *„Vzhodne dežele“* ali *„Obrske provincije“*, katero so Madjari l. 907. razdejali. Vzhodna marka se je tedaj razprostirala po sedanjem Dolenjem Avstrijskem, južno od Donave *med rekama Anižo* in *Traisen* in severno od Donave *med reko Veliko Rodel* severnozahodno od Linca *in lepo donavsko dolino Wachau.* Cesar Oton II. je podelil l. 976. *Vzhodno krajino mejnemu grofu Leopoldu I. Svetlemu iz rodovine Babenberžanov,* ker ga je ta podpiral v boju proti bavarskemu vojvodi Henriku Prepirljivcu. Vzhodna krajina je tedaj merila približno petino vojvodine Kranjske in je jedro, iz katerega se je razvila naša država. Že Leopold I. je razširil meje Vzhodne marke *do Dunajskega lesa.* Za vlade njegovega naslednika *Henrika I. Močnega* se nahaja za Vzhodno marko vprvič l. 996. ime *Ostarrichi (Österreich).* Henrik I. je dobil tudi l. 1002. *pokrajino med rekama Liesing in Piesting in Dunajskim lesom* in *nekatere pokrajine* na levem bregu Donave *med rekama Kampo in Moravo. Adalbert I. Zmagoviti* si je pridobil l. 1048. v vojni zoper Ogre *ves vzhodni del sedanje Dolenje Avstrije* ob obeh bregovih Donave do Litave in Morave in posestva ob češki in moravski meji. Tako so imeli tedaj Babenberžani razen jugovzhodnega dela skoraj vso sedanjo *Dolenjo Avstrijo.*

Henrik II. Jasomirgott je dobil *l. 1156. Gorenjo Avstrijo* (razen okrožja reke Jun in nekaterih drugih manjših posestev) od cesarja Friderika I., ki je istega leta *povzdignil Vzhodno krajino v vojvodino.* Zato pa je odstopil Bavarsko Henriku Levu. Henrik II. je bil torej prvi avstrijski vojvoda in si je *izvolil Dunaj za svojo prestolnico.* — Henrika II. sin *Leopold V.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Krepostni je podedoval po smrti štajerskega vojvode Otokarja IV. (VI.) l. 1192. *Štajersko,* ki je bila že l. 1180. postala *vojvodina;* cesar Henrik VI. mu je podelil to vojvodino v fevd. Tedanje Štajersko se je tudi razprostiralo črez Traunsko okrožje na Gorenjem Avstrijskem, t. j. črez pokrajino med rekami Trauno, Donavo in Anižo, a ni obsegla krajine ob Savinji na sedanjem južnem Štajerskem, katera se je še le polagoma priklopila Štajerski. — Leopold VI. Veličastni je kupil *graščino Raabs* na Dolenjem Avstrijskem in *mesti Linz* in *Wels* na Gorenjem Avstrijskem. Tudi je dobil l. 1229. od brižinskega škofa Gerolda več *pokrajin med Mokronogom, Škocijanom in Rudolfovem v fevd.*

Friderik II. Bojeviti je dobil po svoji drugi ženi Neži, hčerji andechsmeranskega vojvode, *več posestev ob dolenjem Innu* (Schärding na Gorenjem Avstrijskem), *na Primorskem in na Kranjskem* in se je zato imenoval od l. 1232. *„gospod Kranjske“* (dominus Carniole). Friderik II. Bojeviti je padel blizu Dunajskega Novega mesta v vojni zoper Ogre l. 1246., v bitki ob Litvi. Ž njim je izumrl rod Babenberžanov v moški vrsti in v Avstriji je nastalo medvladje, katero je trajalo do l. 1282.

Za medvladja je vladal na Avstrijskem in na Štajerskem češki kralj *Přemisel Otokar II.,* ki je dobil l. 1269. po smrti zadnjega Sponheimovca Ulrika III. *Koroško* in skoro vso *Kranjsko,* ki se imenuje od l. 1261. večkrat *„Carniolia et Marchia“,* ozemlje ob hrvaški meji pa vobče *Slovenska marka (Windische Mark).*

Rudolf I. Habsburški je premagal l. 1278. Otokarja pri Dürnkrutu na Moravskem polju in podelil l. 1282. na državnem zboru v Augsburgu sporazumno z nemškimi knezi Avstrijsko, Štajersko, Kranjsko in Slovensko marko svojima sinovoma Albrehtu in Rudolfu, leto pozneje pa na željo stanov samo Albrehtu I. Tako je postal Rudolf Habsburški utemeljitelj naše države. Albreht II. Modri ali Hromi je pridobil po smrti koroškega vojvode Henrika l. 1335. *Koroško,* katero je bil prejel kot fevd Henrikov oče Meinhard Tirolski l. 1286. od Rudolfa Habsburškega v znak hvaležnosti za pomoč v boju zoper Otokarja II. Ker je bil zastavil Rudolf I. Meinhardu tudi Kranjsko in Slovensko marko, sta prišli ti deželi zdaj zopet pod Avstrijo. Za časa Albrehta II. in njegovega naslednika Rudolfa IV. Ustanovnika je nastala nemška naselbina na Kočevskem. L. 1364. se imenuje *Rudolf IV. Ustanovnik* že *„vojvoda kranjski“.* L. 1365. je ustanovil v Slovenski marki ob Krki *Rudolfovo* (Novo mesto) ter mu podelil razne privilegije in svoboščine, tako da je to mesto kmalu postalo središče Dolenjske. L. 1363. je dobil Rudolf IV. večji del današnje Tirolske od Marjete Maultasch, hčerke tirolsko-koroškega vojvode Henrika in si nadel naslov *„grof tirolski“.*

Po smrti zadnjega goriškega grofa Alberta IV. iz istrske vrste l. 1374. sta dobila vsled pogodbe Rudolfa IV. habsburška brata *Albreht III. in*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Leopold III. Istrsko grofijo s Pazinom in nekatere pokrajine zapadno od Reškega zaliva in v Slovenski marki, n. pr. Metliko, Črnomelj in Višnjo goro. Te pokrajine sta priklopila Kranjski.

L. 1375. je kupil Leopold III. *grofijo Feldkirch z Bregenškim lesom* na Predarlskem, l. 1394. pa Albreht III. *Bludenc in Montafonsko dolino na Predarlskem.* L. 1382. pa se je Leopoldu III. prostovoljno podal Trst z okolico, da se je rešil beneške oblasti.

Friderik III. (V.) je podelil l. 1453. članom habsburškega rodu naslov „nadvojvoda". L. 1451. je pridobil Bregenc in l. 1457. *vsa avstrijska posestva celjskih grofov,* ki so bili izumrli z Urhom II. l. 1456. L. 1471. je kupil *Reko* od tedajnega posestnika Wallsee-ja ter jo združil z notranjskimi deželami, a Marija Terezija jo je združila z Ogrsko. Od l. 1848. do 1870. je spadala Reka k Hrvaški, od l. 1870. pa spada k Ogrski.

Maksimilijan I. je podedoval po smrti zadnjega goriškega grofa Lenarta l. 1500. vsled mnogih starih pogodb *Bistriško dolino* (Pustertal) vzhodno od soteske Mühlbach *z mestom Lienz* na Tirolskem, *grofovino Goriško z Gradiško in Idrijo.* V bavarskem nasledstvenem prepiru je dobil l. 1505. *Kufstein, Kitzbüchel* in *Rattenberg* na severnem Tirolskem in v vojni z Benečani l. 1518. *Rovereto, Riva, Ala, Peutelstein* in *Ampezzo* na južnem Tirolskem.

Ferdinand I. je pridobil vsled dedinskih pogodb po smrti svojega svaka Ludovika II., kralja češkega in ogrskega, ki je padel l. 1526. v bitki pri Mohaču zoper Turke, *Češko, Moravsko, Šlezijo, Ogrsko, Hrvaško in Slavonijo.* Ferdinand I. se po pravici imenuje *„drugi ustanovitelj Avstrijske države"*, ker je združil alpske dežele s sudetskimi in karpatskimi deželami. Navzlic vsem pogodbam se je Ferdinand še dal voliti za kralja na Ogrskem in Češkem. Češki stanovi so Ferdinanda I. obče priznali, na Ogrskem pa je narodna stranka izvolila Ivana Zapoljo za protikralja. Vsled tega je ostal Ferdinandu le severozahodni in zahodni del Ogrske in večji del Hrvaške; Turki so si osvojili Budo in srednje Ogrsko; na Erdeljskem in vzhodnem Ogrskem pa so vladali knezi iz različnih rodbin.

Za vladanja Ferdinanda II. l. 1627. je postala Češka dedna dežela habsburške dinastije, za vladanja Leopolda I. l. 1687. pa Ogrska.

Leopoldu I. je prepustil knez Mihael II. Apafi l. 1697. proti primerni odškodnini *vzhodno Ogrsko in Erdeljsko,* ki je postala l. 1765. velika kneževina, l. 1867. pa se je združila z Ogrsko. V miru v Karlovcih l. 1699. je pridobil Leopold I. še *turški del Ogrske,* izvzemši Banat, in *ostali del Hrvaške in velik del Slavonije. Karl VI.* je dobil od Turkov v požarevskem miru l. 1718. *Banat in ostali del Slavonije.*

Marija Terezija je obdržala po šleskih vojnah v hubertsburškem miru l. 1763. od Šlezije samo vojvodine *Opavo, Krnov (Jägerndorf)* in

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Tešin t. j. sedajno *avstrijsko Šlezijo.* Pri prvi delitvi Poljske l. 1772. je dobila *Galicijo* in *Vladimirijo* in 13 *Spiških mest* na severnem Ogrskem. Turčija ji je odstopila l. 1775. *Bukovino,* ki je od l. 1849. samostalna kronovina. Potem si je pridobila po bavarski nasledstveni vojni v tešinskem miru l. 1779. *okrožje reke Inn* t. j. pokrajino med Innom, Donavo in Salico na zahodnem Gorenjem Avstrijskem.

Cesar Franc II. je dobil l. 1797. v kampoformijskem miru *Beneško, zahodno Istro in Dalmacijo,* l. 1803. pa je dobil vsled sklepov regensburške državne deputacije (Reichsdeputationshauptschluß) Tridentinsko in Briksensko škofijo.

Za izgube v požunskem miru je dobil cesar Franc I. l. 1805. *Salzburško,* ki je od l. 1849. samostalna kronovina. Po francoskih vojnah je prišla v avstrijsko oblast republika *Dubrovnik* (l. 1815).

Ferdinand I. je posedel l. 1846. *Krakovsko republiko* z okolico ter jo sporazumno z Rusijo in Prusko združil z Galicijo.

Naš cesar Franc Jožef I. je združil z našo državo l. 1873. otočje *Pelagruž (Pelagosa)* v Dalmaciji, l. 1878. *Ada Kaleh* pri Ršavi, in *Špiž (Spizza),* najjužnejše mesto v Dalmaciji.

L. 1878. je po naročilu berolinskega kongresa naša vojska zasedla *Bosno in Hercegovino.* Od tega leta upravlja naša država obe deželi, 5. oktobra l. 1908. je naš cesar uveljavil pragmatično sankcijo za Bosno in Hercegovino.

B. Najvažnejši državni osnovni zakoni.

A. *Pragmatična sankcija (Pragmatische Sanktion)* Karola VI. z dne 19. aprila 1713. določuje, da so *avstrijske dežele nerazdeljive,* in urejuje *prestolonasledstvo po načelu prvorojenstva* in linearnega nasledovanja v moški vrsti in, če ta izumrje, tudi v ženski vrsti habsburškega rodu.

B. *Pragmatikalni patent (Pragmatikalpatent)* z dne 11. avgusta 1804, s katerim si je cesar Franc II. nadel naslov *„cesar avstrijski“* (kot tak: *Franc I.*) in Avstrijo povzdignil v dedno cesarstvo.

C. *Oktoberski diplom z dne 20. oktobra 1860., št. 226 drž. zak.,* s katerim je *cesar Franc Jožef I.* v Avstriji uvedel *ustavo* (Konstitution), po kateri deli zakonodajno oblast z deželnimi zbori in z državnim zborom.

D. *Februarski patent z dne 26. februarja 1861., št. 20* drž. zak., vsled katerega so se prikrajšale pravice deželnih zborov in se je dala *večja veljava državnemu zboru.*

E. *Decemberski zakoni z dne 21. decembra 1867.* in sicer:

1) *Državni osnovni zakon št. 141 drž. zak., s katerim se osnovni zakon o zastopu cesarstva z dne 26. februarja 1861. preminja.*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

2) *Državni osnovni zakon št. 142 drž. zak. o splošnih pravicah državljanov za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru.*

3) *Državni osnovni zakon št. 143 drž. zakon o uredbi državnega sodišča.*

4) *Državni osnovni zakon št. 144 drž. zak. o sodniški oblasti.*

5) *Državni osnovni zakon št. 145 drž. zak. o rabi ali uživanju vladne in izvršujoče oblasti.*

6) *Državni osnovni zakon št. 146 drž. zak. o tem, katere reči so vsem deželam avstrijskega cesarstva skupne in kako se bodo obravnavale.*

F. *Državni zakon z dne 2. aprila 1873.*, vsled katerega niso več deželni zbori volili poslancev, ampak so se vpeljale *neposrednje volitve v poslansko zbornico avstrijskega državnega zbora.* Poslanska zbornica je imela po tem zakonu 353 poslancev, od katerih je volilo 85 veleposestvo, mesta 110, trgovinska in obrtna zbornica 21 in kmetske občine 131.

G. *Volilni zakon z dne 4. oktobra l. 1882. določuje pravico za državni zbor.* Volilno pravico imajo samosvoji državljani moškega spola, ki so vsaj 24 let stari in niso izključeni od volilne pravice. Samo v veleposestvu lahko volijo tudi 24 let stare samosvoje ženske. Za volilno pravico v veleposestvu se zahteva določena svota davkov, ki pa ni v vseh deželah enako velika. V skupini mest in trgov, pa imajo tisti avstrijski državljani pravico voliti, ki plačujejo vsaj 5 gl. cesarskega neposrednega davka (takozvani „Fünfguldenmänner“).

H. *Volilni zakon z dne 14. junija l. 1896., št. 168 drž. zak.*, s katerim se je uvedla *peta volilna skupina.* Ta skupina je volila 72 poslancev, tako da je imela tedaj poslanska zbornica 425 poslancev.

I. *Zakon z dne 5. decembra 1896., št. 222 drž. zak.*, s katerim so imeli v skupini mest in občin tisti avstrijski državljani volilno pravico, *ki so plačevali vsaj 4 gl. cesarskega neposrednega davka.*

J. *Zakon z dne 26. januarja 1907., št. 16. drž. zak.*, s katerim se je uvedla *sedanja občna, enaka in direktna ali neposredna volilna pravica pri volitvah* v poslansko zbornico državnega zbora.

C. Ustava Avstrijsko-ogrske države.

Po državnem osnovnem zakonu z dne 21. decembra 1867. se naša država imenuje *„Avstrijsko-ogrska država“* in je *stvarna enota ali realna unija* (Realunion) *na dualistični podlagi*, ker sestoji iz dveh državnih polovic, ki imata skupnega vladarja in nekatere skupne zadeve, od katerih pa ima vsaka svojo ustavo in svojo upravo. Ta dva dela sta:

A. *V državnem zboru zastopane kraljevine in dežele (Avstrijske dežele).* Te dežele so: Kraljevine Češka, Dalmacija, Galicija in Vladimirija z veliko vojvodino Krakovsko, nadvojvodini Avstrijsko pod Anižo in Avstrijsko nad

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Anižo, vojvodine Salzburška, Štajerska, Koroška, Kranjska, Bukovina in Šleska, mejna grofija Moravska, poknežena grofija Tirolska in Predarlska in Primorsko, katero sestoji iz treh delov in sicer iz mejne grofije Istrske, poknežene grofije Goriške in Gradiške in mesta Trsta z okolico.

B. *Dežele ogrske krone (Ogrske dežele):* Kraljevini Ogrska in Hrvaška in Slavonska in Ogrsko Primorje t. j. Reka z okolico.

Tretji del naše države tvorita *Bosna in Hercegovina,* katerima je dal naš cesar dne 17. februarja l. 1910. tudi *ustavo.*

I. Državni glavar.

Cesar avstrijski, kralj češki i. t. d. in kralj ogrski ima naslov „Cesarsko in kraljevsko apostolsko Veličanstvo“ in je svet, nedotakljiv in neodgovoren. Cesar in kralj mora biti rimsko-katoliške vere in postane polnoleten z dovršenim 18. letom. Vladar ima v obeh državnih polovicah poseben dvor in stoluje na Dunaju in v Budapešti. Cesar ima sam *izvrševalno (eksekutivno) oblast,* katero izvršuje po svojih državnih uradnikih. Vladar je vrhovni vojni gospodar, napoveduje vojsko in sklepa mir, zaveze in pogodbe z inozemskimi državami (razen trgovinskih pogodb in takih državnih pogodb, ki državo ali dele države obremenjujejo, v kar morata pritrditi oba državna zastopa).

Pri nastopu svojega vladarstva prisega vladar na ustavo, in sicer v avstrijskih deželah v navzočnosti obeh zbornic državnega zbora, da bode trdno vladal po osnovnih zakonih v državnem zboru zastopanih kraljestev in kronovin in v soglasju s skupnimi državnimi zakoni, na Ogrskem pa prisega ob venčanju s krono sv. Štefana. Vladar deli z ljudskimi zastopi *zakonodajalno (legislativno) oblast;* vsak zakon postane veljaven šele s cesarjevo sankcijo ali potrditvijo. V cesarjevem imenu se izvršuje *sodniška oblast,* v njegovem imenu se objavljajo sodniške razsodbe; vladar ima pravico obsojence deloma ali popolnoma pomilostiti. Denar ima cesarjevo sliko. Vladar podeljuje plemstvo, naslove in odlike za zasluge; pod njegovo rodovniško oblastjo so člani cesarske rodovine, ki imajo naslov nadvojvode, nadvojvodinje in cesarska in kraljeva visokost.

Cesar ima trojni *naslov* in sicer polni ali veliki, srednji in mali naslov.

Polni in veliki naslov se glasi:

FRANC JOŽEF I.,

po božji milosti cesar avstrijski, kralj ogrski in češki, kralj lombardski in beneški, dalmatinski, hrvaški, slavonski, gališki, vladimirski in ilirski, kralj jeruzalemski i. t. d.; nadvojvoda avstrijski, veliki vojvoda toskanski in krakovski; vojvoda lotarinški, salzburški, štajerski, koroški, kranjski in

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

bukovinski; veliki knez erdeljski; mejni grof moravski, vojvoda gorenje-šleski in dolenje-šleski, modenski, parmski, piačenski in gvastalski, osvetimski in zatorski, tešinski, furlanski, dubrovniški in zaderski, pokneženi grof habsburški in tirolski, kyburški, goriški in gradiški; knez tridentinski in briksenski; mejni grof gorenje-lužiški in dolenje-lužiški in istrski; grof hohenemški, feldkirški, bregenški, sonenberški, i. t. d.; gospod tržaški, kotorski in Slovenske krajine; veliki vojvoda Srbske i. t. d. i. t. d.

Srednji naslov:

FRANC JOŽEF I.,

po božji milosti cesar avstrijski, kralj ogrski in češki, dalmatinski, hrvaški, slavonski, gališki, vladimirski in ilirski; nadvojvoda avstrijski; veliki vojvoda krakovski, vojvoda lotarinški, salzburški, štajerski, koroški, kranjski, bukovinski, gorenje-šleski in dolenje-šleski; veliki knez erdeljski; mejni grof moravski; pokneženi grof habsburški in tirolski i. t. d. i. t. d.

Mali naslov:

FRANC JOŽEF I.,

po božji milosti cesar avstrijski, kralj češki i. t. d. in apostolski kralj ogrski.

II. Državnopravno razmerje med obema državnima polovicama. Skupne zadeve. Delegacije.

Po pragmatični sankciji so dežele naše države nerazdeljive in imajo skupnega vladarja. Vendar pa je imela Ogrska nasproti avstrijskim deželam glede na ustavo in upravo precejšno samostalnost, katero je zgubila l. 1848., ko so se Madjari uprli in hoteli ločiti od Avstrije. Vsled pogodbe z Avstrijo l. 1867. se je ponovila ogrska ustava in so se uravnale državnopravne razmere med Avstrijo in Ogrsko.

Obe državni polovici sta združeni po vladarski osebi in po nekaterih skupnih zadevah, pri katerih deli vladar zakonodajno oblast z delegacijama. Po avstrijskem osnovnem zakonu z dne 21. decembra 1867. in po dotičnem ogrskem osnovnem zakonu so sledeče zadeve skupne kraljestvom in deželam, zastopanim v državnem zboru, in pa deželam ogrske krone:

1) *Vnanje zadeve,* t. j. vodstvo zunanje politike, diplomatično in trgovinsko zastopstvo napram vnanjim državam, in naredbe o mednarodnih pogodbah, odobravanje mednarodnih pogodb, vkolikor je po ustavi potrebno, se pridržujejo zastopstvoma obeh državnih polovic in sicer avstrijskemu in ogrskemu državnemu zboru;

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

2) *vojne zadeve* in sicer skupna armada in vojna mornarica, izvzemši dovoljevanje števila vojaških novincev in zakonodajstvo o načinu, kako se izpolnjujejo dolžnosti vojaške službe, kar spada v področje državnega zbora;

3) *finančne zadeve* zastran skupnih izdatkov in zlasti določitev skupnega budgeta (Budget) ali proračuna dohodkov in stroškov.

Razen tega naj se sledeče zadeve ne sicer vkupno opravljajo, *vendar po enakih, od časa do časa dogovorjenih načelih ali vodilih ravnajo:*

1) Trgovinske zadeve, zlasti carinsko zakonodajstvo;

2) zakonodajstvo o indirektnih ali posrednjih davkih, kateri so v tesni zvezi z obrtniškimi izdelki (n. pr. davek na pivo, žganje in sladkor);

3) urejevanje denarstva (Münzwesen) in denarne mere (Münzfuß);

4) naredbe glede takih železnic, ki se dotičejo koristi obeh državnih polovic;

5) upravljanje brambnega ali vojnega sistema.

Dogovor o takih rečeh, ki sicer niso skupne, ki se pa imajo po skupnih načelih uravnavati, se tako vrši, da avstrijsko in ogrsko ministrstvo sporazumno izdelata predlog zakona, ali pa tako, da obe državni zastopstvi vsako iz svoje srede izvolita deputacijo; ti deputaciji izdelata potem predlog zakona pod vplivom dotičnih ministrov; v vsakem slučaju se pa potem predlog po ministrstvih priobči obema državnima zastopstvoma, soglasni sklepi obeh državnih zastopstev se potem predlože cesarju v sankcijo. Po drugem teh dveh načinov je treba zlasti ravnati, kadar gre za dogovor o razmerju ali kvoti (Quote), po kateri se imajo razdeliti stroški za skupne zadeve med obema polovicama.

To razmerje določuje posebna od cesarja potrjena pogodba med avstrijskim in ogrskim državnim zborom za določeno število let (doslej za 10 let). V slučaju, da se državna zbora ne zedinita o donesku k skupnim stroškom, določi cesar to razmerje za eno leto. Za leto 1912 znašajo skupni stroški 470,923.322 K.

Do 31. decembra 1917. plačujejo avstrijske dežele 63·6%, ogrske dežele 36·4% skupnih stroškov. Vendar se porabijo za pokritje skupnih stroškov najprej skupni carinski dohodki; šele za ostanek plačajo avstrijske dežele 63·6%, ogrske dežele pa 36·4%.

Delegaciji, kateri sta bili ustanovljeni po zakonu z dne 21. dec. 1867., štev. 146 drž. zak. imata *zakonodajno oblast glede na skupne državne zadeve* in se delita v avstrijsko in ogrsko delegacijo. Vsaka delegacija ima po 60 članov in sicer voli po 20 članov gosposka zbornica in zbornica velikašev, po 40 članov pa avstrijska poslanska zbornica in ogrska poslanska zbornica.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Delegate avstrijske poslanske zbornice volijo poslanci posameznih kronovin in sicer:

iz Češkega	10	iz Bukovine	1
„ Dalmacije	1	„ Moravske	4
„ Galicije	7	„ Šleske	1
„ Avstrije pod Anižo	3	„ Tirolskega	2
„ Avstrije nad Anižo	2	„ Istre	1
„ Salzburškega	1	„ Predarelskega	1
„ Štajerskega	2	„ Goriške in Gradiške	1
„ Koroškega	1	„ Trsta	1
„ Kranjskega	1		

Poslovni red delegacij. Cesar sklicuje vsako leto delegaciji, ki se shajata to leto na Dunaju, drugo pa v Budapešti. Delegaciji izvolita iz svoje sredine predsednika, podpredsednika, tajnike in druge funkcijonarje.

Avstrijska in ogrska delegacija zborujeta vedno ločeni, vsaka zase v posebnih sejah, in si priobčujeta pismeno svoje sklepe. Za sklepčnost je treba, da je razen predsednika navzočih vsaj 30 delegatov, da pa storjen sklep obvelja, se zahteva brezobzirna večina glasov vseh pričujočih. V slučaju, da se obojni sklepi ujemajo, se predlože cesarju v sankcijo. Ako se pa delegacijski sklepi o kakem predlogu ne ujemajo ter ni mogoče doseči enakih sklepov in tudi trikratno pismeno naznanilo sklepov nima nobenega uspeha, tedaj se združita obe delegaciji v polno sejo in glasujeta brez vsake debate. V teh skupnih sejah mora biti navzočih najmanj dve tretjini članov vsake delegacije. Ko bi bilo iz ene delegacije več članov navzočih kakor iz druge, zdrži se glasovanja toliko članov številneje zastopane delegacije, da imata potem obe delegaciji enako število glasov.

Delegaciji, kakor tudi skupna vlada, imata pravico predlagati zakone in na odgovor poklicati skupno ministrstvo. Delegaciji imata nadalje pravico, skupnemu ministrstvu ali kateremu članu istega staviti vprašanja ali interpelacije in od njega zahtevati odgovora in pojasnila. Člani skupnega ministrstva pa imajo pravico, udeleževati se vseh posvetov delegacije ter zagovarjati svoje predloge.

Delegati so kot člani avstrijskega in ogrskega državnega zbora *imuni (immun) ali nedotakljivi in neodgovorni.*

D. Ustava Avstrijskih dežel.

I. Občne pravice in dolžnosti avstrijskih državljanov.

1. Pravice.

Občne pravice avstrijskih državljanov določuje „državni osnovni zakon z dne 21. decembra l. 1867., štev. 142 drž. zak. o občnih pravicah državljanov za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru“.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Radi velike važnosti naj sledi doslovno navedeni zakon z nekaterimi razjasnujočimi opazkami. Zakon se glasi: Vzvidelo se Mi je s privolitvijo obeh zbornic državnega zbora izdati nastopni državni osnovni zakon o občnih pravicah državljanov ter zaukazati tako:

Člen 1. Za vse deželane v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel velja občna avstrijska državljanska pravica.

Zakon določa, pod katerimi pogoji se dobiva, izvršuje in izgublja državljanska pravica.

Avstrijski državljan je dolžen državi zvestobo in pokorščino, država pa mu ščiti osebo in imetek in pospešuje njegovo blagostanje.

Avstrijsko državljanstvo imajo *a)* vsi prebivalci avstrijskih dežel, katerih stariši so že bili avstrijski državljani, *b)* ženske, ako se omože z avstrijskim državljanom, *c)* inozemci, kateri so izrecno prosili in bili sprejeti za avstrijske državljane.

V Avstriji živeči inozemci, ki nimajo državljanske pravice, tudi nimajo volilne pravice in ne morejo biti uradniki, uživajo pa varstvo zakonov.

Državljani dobe še le s 24. letom vse državljanske pravice. Vsak avstrijski državljan sme imeti obenem tudi ogrsko državljanstvo. Z možitvijo z ogrskim državljanom ne izgubi avstrijska državljanka avstrijskega državljanstva.

Člen 2. Pred zakonom so vsi državljani enaki. Vsi državljani uživajo enako varstvo zakonov brez ozira na veroizpoved ali narodnost, plemenitniki in meščani, kmetje in delavci, bogatini in siromaki.

Do cesarja Jožefa II. so bili kmetje ponekod še dedni podložniki in niso imeli tistih pravic, kakor drugi stanovi. Jožef II. je l. 1781. odpravil dedno podložništvo (Leibeigenschaft, Erbuntertänigkeit) ter si prizadeval uvesti enake pravice za vse prebivalce. Kmetje so bili odslej le graščinski podložniki ali tlačani. Tlaka se je odpravila leta 1848. na predlog Hansa Kudliha in graščaki so dobili za svoje izgube primerno odškodnino.

Člen 3. Javne službe so vsem državljanom v enaki meri pristopne.

Inozemci morajo dobiti avstrijsko državljanstvo, če hočejo stopiti v kako javno službo.

Brez ozira na vero in stan imajo vsi državljani pravico do javnih služb, ako imajo za to potrebno izobrazbo in zmožnost. Medtem ko so v prejšnjih časih n. pr. le plemenitniki dobivali nekatere javne službe, se morejo sedaj tudi kmetski sinovi povzpeti do najvišjih služb, ako imajo posebne zmožnosti in zasluge za državo.

Člen 4. Svobodna selitev osebe in imetka v državi ni nikakor omejena. Vsem državljanom, ki stanujejo v kateri občini in tam plačujejo davek od realnega (nepremičnega) posestva, obrta ali dohodkov, pristoja pod istimi

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

pogoji kakor občanom aktivna in pasivna volilna pravica v občinski zastop. Svobodna selitev je od države omejena le po vojaški dolžnosti.

Odhodnina se sme pobirati le v slučajih reciprocitete (vzajemnosti).

Vsak državljan ima torej pravico, naseljevati se s svojo rodbino kjerkoli v državi, nakupovati zemljišča in izvrševati svoj obrt ali trgovino. Občina nima pravice, državljanom zabranjevati bivanje in naselitev v dotični občini. V smislu svobodne selitve se sme vsakdo odreči avstrijskemu državljanstvu, ostaviti državo ter se s svojo rodbino in s svojim imetjem naseliti koderkoli mu drago. Ne smejo se pa v inozemstvo izseljevati oni moški, kateri še niso prosti vojaščine.

Člen 5. Lastnina je nedotakljiva. Razlastitev (Expropriation) proti posestnikovi volji je dovoljena samo v slučajih in po načinu, kjer in kakor jih določuje zakon.

Država sme državljanom lastnino jemati le v nekaterih slučajih, katere določuje razlastitveni zakon. Taki slučaji so n. pr. v vojski, pri elementarnih nezgodah, pri izvršitvi javnih naprav, železnic, cest, mostov, prekopov, vodovodov, rudokopov i. t. d. Dotičnik dobi za to popolno odškodnino; razlastitev je torej le neprostovoljna prodaja.

Člen 6. Vsak državljan sme v vsakem kraju državnega ozemlja bivati, si pridobivati posestva vsake vrste ter ž njimi svobodno razpolagati in pod zakonitimi pogoji izvrševati vsak obrt. Po zakonu in iz vzrokov javne blaginje so dovoljene mrtvi roki omejitve pravice, si pridobivati posestva in ž njimi razpolagati.

Dokler so bili kmetje dedni podložniki, niso imeli te pravice. Šele izza časa Jožefa II. smejo kmetje prodajati in kupovati posestva, menjati svoja bivališča, prepuščati svoje imetje po lastni volji, oženiti se ter otrokom voliti katerikoli poklic i. t. d. Kot nesvojni so morali prej za vsak tak korak prositi graščinsko oblast dovoljenja.

„Mrtvo roko“ zovemo javne ali zakonito priznane družbe in ustanove neomejenega obstanka, ako se njih imetje odteguje občnemu prometu in delitvi po podedovanju. Zlasti pripadajo sem cerkvene in samostanske ustanove.

Člen 7. Vsako podložništvo in tlačanstvo je za vedno odpravljeno. Vsaka po pravnem imenu deljene lasti na posestva vpisana dolžnost ali dajatev (davščina) je odkupna, v prihodnje pa se ne sme nobeno posestvo obremeniti s takšno neodkupno dolžnostjo.

Ko se je odpravilo l. 1781. dedno podložništvo, so bili sicer kmetje osebno prosti, a ostali so še podložniki svojih gospodarjev in so jim morali plačevati desetino od svojih pridelkov in jim delati tlako. Šele julija mesca l. 1848. se je odpravila tlaka.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Člen 8. Osebna svoboda je zagotovljena. Obstoječi zakon z dne 27. oktobra 1862., drž. zak. štev. 87 za varstvo osebne svobode se s tem proglaša kot del tega državnega osnovnega zakona.

Vsak protizakonito ukazani ali podaljšani zapor nalaga državi dolžnost, da odškoduje oškodovanca.

S tem členom se jamči državljanom, da jih ne smejo samovoljno zapirati. Državljan se sme zapreti navadno le v slučaju, če se ga zasači pri izvrševanju zločina ali pregreška, ali pa vsled sodniškega ukaza, če je dotičnik na sumu, da je izvršil kak zločin ali pregrešek. Redarji ali orožniki ga smejo v takih slučajih zapreti, a potem ga morajo v 48 urah izpustiti iz zapora ali pa ga izročiti pristojni oblasti. Za vsak dalj trajajoči ali protizakonito ukazani zapor je odgovoren dotični uradnik, država pa mora po nedolžnem zaprtemu dati zadoščenje in odškodnino.

Člen 9. Hišna pravica je nedotakljiva.

Obstoječi zakon z dne 27. oktobra 1862., drž. zak. štev. 88 v varstvo hišne pravice se s tem razglaša kot pravi del tega osnovnega državnega zakona.

Vsled te določbe ne sme nihče prodirati v naše stanovanje ali v njem bivati. Hišna preiskava se navadno le vrši, če se je dotičnemu odvzela tudi osebna svoboda. Navadno se zahteva za hišno preiskavo sodniško naročilo ali vsaj pismeno dovoljenje onih organov, ki dajo izvrševati hišno preiskavo. Varnostni organi smejo hiše preiskovati brez naročila, če se je zoper koga izdal zaporni ukaz, ali če so dotičnega zalotili pri izvrševanju kaznivega dejanja, ali pa če ima pri sebi stvari, po katerih se lahko sodi, da se je udeležil kaznivega dejanja. Za protizakonito izvrševanje hišne preiskave je odgovoren dotični uradnik.

Člen 10. Pismom se jamči nedotakljivost, zaplenjenje pisem, razen v slučaju zakonitega zapora in hišne preiskave, je le dovoljeno v vojnem času ali na podlagi sodnega povelja po obstoječih zakonih.

Nikdo ne sme odpirati in brati pisem, ki so drugim namenjena. Odpiranje tujih pisem je torej kaznjivo dejanje. Javnim oblastim je le izjemno dovoljeno pisma ustavljati v slučaju vojne, da se s tem zabranjuje izdaja vojnih načrtov in drugih tajnosti, kar bi moglo državi škodovati. Tudi pri zaporih in hišnih preiskavah sme dotična oblast ustavljati pisma.

Člen 11. Pravico, vlagati prošnje, ali peticijsko pravico ima vsakdo.

Peticije ali prošnje pod skupnim imenom smejo oddajati le zakonito priznane družbe in društva.

Peticijska pravica daje posamezniku, pa tudi vsem od države priznanim družbam in društvom pravico, da vladi, državnemu zboru in drugim zastopom predlagajo prošnje, pritožbe in predloge. Ta pravica je omejena po določilu glede na skupno ime in na število peticijo oddajajočih oseb, ki jih ne sme biti več kakor deset.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Člen 12. Avstrijski državljani imajo pravico, zborovati in ustanavljati društva. Izvrševanje te pravice urejajo posebni zakoni.

Državljani imajo pravico, snovati društva za različne namene. Društva delimo v politična in nepolitična.

Politična društva so ona, ki se bavijo z obravnavanjem javnih zadev, tako n. pr. z volitvami in drugimi državnimi zadevami. Politična društva ne smejo imeti podružnic in nikake zveze z drugimi avstrijskimi ali inozemskimi društvi. Člani takih društev ne smejo nositi posebnih znamenj. Inozemci, ženske in mladoletni ne morejo biti člani političnih društev.

Nepolitična društva služijo različnim namenom. Takim društvom prištevamo n. pr. zabavna, podporna, obrtna, planinska, znanstvena društva itd.

Vsled pravice zborovanja smejo državljani prirejati javne shode, da se posvetujejo o skupnih in javnih zadevah.

Društvene in javne shode, njih namen, kraj in čas zborovanja je vsaj tri dni prej naznanjati dotični politični oblasti (okrajnemu glavarstvu, magistratu, policijskemu ravnateljstvu), ki sme poslati na shod enega ali več zastopnikov. Predsednik dotičnega društva ali shoda je dolžan skrbeti za zakonito postopanje in red pri zborovanju. Predsednik sme zabranjevati ali ustavljati besedo govornikom, pri neredih pa razpustiti sejo ali shod. Tudi vladni zastopnik ima iste pravice ter sme sejo ali shod razpustiti.

Člen 13. Vsakdo ima pravico z besedo, s pismom, tiskom ali slikami svoje mnenje v zakonitih mejah izražati.

Časopisje se ne sme devati pod cenzuro, a tudi se ne sme omejevati po koncesijskem sistemu. Do leta 1848. je bila cenzura zelo stroga.

Zaradi cenzure so zahtevale oblasti, da se jim predlagajo spisi pred tiskom. Tako so se tiskali in prišli v javnost le od oblasti odobreni spisi. Sedaj se pa predlagajo državni oblasti v odobrenje že tiskani časopisi in knjige.

Koncesijski sistem je omejitev tiskovne svobode; za izdavanje časopisov je treba posebnega vladnega dovoljenja, ki ga more vlada po svoji volji dati in odreči.

Vladi je dovoljeno zaplenjevati tiskovine in časopise, ki bi mogli škodovati javnemu redu in varnosti, ne da bi sodno postopala zoper izdajatelja in pisatelja dotičnih spisov. To je *objektivno postopanje.* Vendar pa mora zaplenjenje tiskovin opravičiti sodni odlok.

Vlada pa lahko izdajatelja in pisatelja ali odgovornega urednika toži pred porotnim sodiščem. To je *subjektivno postopanje.*

Člen 14. Popolna verska in vestna svoboda je vsakomur zajamčena.

Uživanje državljanskih in političnih pravic je neodvisno od veroizpovedanja; vendar se ne smejo kratiti državljanske dolžnosti po veroizpovedanju.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Nikdo se ne sme siliti k cerkvenemu opravilu ali k udeležitvi cerkvene svečanosti, ako ni podrejen po zakonu v to opravičeni oblasti.

Državljani si smejo prostovoljno izbirati veroizpoved, in sicer morajo odrasli naznaniti prestop k drugi veri dotični oblasti, t. j. okrajnemu glavarstvu ali magistratu. Zaradi prestopa k drugi veri ali zaradi verskega prepričanja se ne sme nihče kaznovati. Navadno slede otroci veroizpovedanju svojih starišev in si ne morejo sami voliti veroizpovedi. Po dovršenem 14. letu pa si lahko vsak državljan prostovoljno voli veroizpovedanje.

Ako so stariši različnega veroizpovedanja, se vzgajajo dečki v očetovi veri, deklice pa v veri svoje matere. Vendar pa lahko posebne pogodbe v takem slučaju drugače ukrenejo. Če pa je eden izmed starišev katoliške vere, potem se morajo po katoliškem cerkvenem pravu vsi otroci vzgajati v katoliški veri. Prestopijo stariši k drugi veri, tedaj menjajo vero le otroci do 7. leta. Otroci med 7. in 14. letom, torej v dobi šolske dolžnosti, ostanejo še pri prejšnji veri ter smejo pristopiti k drugi veri še le s 14. letom.

Člen 15. Vsaka zakonito priznana cerkev in verska družba ima pravico skupne javne božje službe, urejuje in upravlja samostalno svoje notranje zadeve, ostane v posestvu in uživanju svojih za bogočastje, naučne in dobrodelne namene določenih zavodov, ustanov in zalog, podvržena pa je, kakor vsaka družba, občnim državnim zakonom.

V Avstriji so sledeče verske družbe zakonito priznane: Katoličani vseh treh obredov (latinskega, grškega in armenskega obreda), starokatoliki, luteranci avgsburške in helvetske veroizpovedi, unitarci, pravoslavni, armensko-gregorjanska cerkev in izraeliti.

V Bosni in Hercegovini je tudi 600.000 mohamedancev, ki imajo enake pravice kakor prejšnji.

Člen 16. Privržencem zakonito ne priznane veroizpovedi je dovoljena domača božja služba, da le ni niti protizakonita, niti nenravna.

Zakonito ne priznane veroizpovedi torej nimajo pravice skupne javne božje službe.

Člen 17. Znanstvo je svobodno in svoboden je znanstveni pouk.

Pravico, ustanavljati učilišča in vzgajališča ter učiti v njih, ima vsak državljan, kateri je po zakonitem načinu dokazal svojo sposobnost za to.

Domači pouk ni podvržen taki omejitvi.

Za verski pouk v šolah naj skrbi dotična cerkev ali verska družba.

Država ima glede na vse šolstvo pravico najvišje voditve in najvišjega nadzorstva.

Vsakdo sme torej hoditi v javne šole, da si tam pridobi potrebno omiko. Tudi verske družbe smejo ustanavljati šole. Zasebne šole so pod-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

rejene šolskim zakonom in morejo dobiti pravico javnosti, ako popolnoma ustrezajo dotičnim zakonitim zahtevam. Vsak državljan ima pravico samostojno raziskovati različne znanstvene stroke in svoje mnenje in uspehe ustmeno ali pismeno objavljati, ne da bi ga mogla država ovirati na ta ali oni način.

Člen 18. Vsakemu je na voljo dano, izvoliti si svoj poklic ter se zanj izobraziti, kakor in kjer hoče.

Dedni podložniki si niso volili sami svojega poklica; to je namreč določeval njih graščak ali gospodar. Sedaj si pa sme vsakdo sam voliti poklic in se zanj pripravljati po svoji volji. Svobodnost poklica je posledica enakopravnosti pred zakonom in svobode znanstva, kakor tudi pravice, da so državljanom pristopne vse javne službe.

Člen 19. Vsa narodna plemena v državi so enakopravna in vsako pleme ima nedotakljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik čuvati in gojiti.

Država priznava enakopravnost vseh deželnih jezikov v šoli, v uradu in v javnem življenju.

V deželah, v katerih stanuje več narodnih plemen, naj bodo javna učilišča urejena tako, da se vsakemu teh plemen dado potrebni pomočki za izomiko v svojem jeziku in da ne bode nihče siljen, učiti se katerega drugega deželnega jezika.

Po členu 19. je državljanom zajamčena narodna enakopravnost; z ozirom na število narodnosti, ki bivajo v naši državi, je to državna potreba. Vsak državljan ima pravico, vlagati pri oblastih prošnje in tožbe v deželnih jezikih, ki se rabijo v dotični deželi, in zahtevati, da se vloge pravilno obravnavajo in rešijo. Deželni jeziki so v Avstriji: nemški, češki, poljski, rusinski, rumunski, italijanski, slovenski in hrvatski. V deželah, kjer prebiva več narodov, naj bodo javna učilišča tako urejena, da se vsakdo lahko izobrazuje v svojem jeziku.

Člen 20. O dopustnosti začasne in krajevne suspenzije v členih 8, 9, 10, 12 in 13 določenih pravic po odgovorni vladi določuje zakon z dne 5. maja 1869., št. 66 drž. zak.

2. Dolžnosti.

Osnovni zakoni so dragoceno darilo naše ustavne države. Vsakega državljana sveta dolžnost je torej, da osnovne državne zakone natanko pozna, da jih spoštuje in se točno po njih ravna. Država jamči svojim prebivalcem velike pravice, a državljani imajo tudi napram državi velike dolžnosti, katere je treba vestno izpolnjevati, da se zajamči in pospešuje blaginja državljanov.

1. Prva in najimenitnejša dolžnost avstrijskega državljana je zvestoba in pokorščina presvetlemu cesarju.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Naši zakoni varujejo posebno Njegovo Veličanstvo in cesarsko obitelj; zoper cesarja in cesarsko obitelj naperjene zločine, pregreške in prestopke kaznuje zakon ostreje nego druge.

Vsako početje, ki bi cesarja na zdravju ali svobodi oškodovalo in ga izkušalo spravljati v nevarnost ali pa omejevalo vladarske pravice, je zločin *veleizdaje*. Dolžnost vsakega državljana je, da zabranjuje take zločine, pregreške in prestopke. Duhovščina in učiteljstvo imata sveto dolžnost in največ prilike, da ljudstvo v tem oziru poučujeta in vzbujata avstrijska patriotska čuvstva.

2. *Državljanova dolžnost je, da je pokoren zakonom in naredbam oblasti, ki v cesarjevem imenu izvršujejo zakone.*

Vsakega državljana dolžnost je, da dobro pozna zakone in naredbe, katerih se mora držati. V mnogih slučajih pa človeku že zdrav razum kaže, kaj sme storiti in kaj mu je prepovedano. Zakoni ne priznavajo izgovora: „Dotični zakon mi ni bil znan.“ Vsak državljan bodi podložen višjim oblastim in spoštuj njih naredbe. Zgodi se sicer včasih, da je kaka naredba protizakonita in v škodo temu ali onemu državljanu ali pa da prekorači uradnik oziroma varstveni organ svoj delokrog. Tudi v takih slučajih bodi pokoren dotični naredbi in se ne ustavljaj oblastim. Če se ti godi krivica, pritoži se potem pri pristojni višji oblasti!

3. *Plačuj točno in vestno različne davke.* Ljudstvo smatra navadno davke za težko breme; poučevati se ga torej mora, da država brez davkov ne bi mogla obstati in tudi posameznik ne bi bil varen svojega življenja in imetja. V izobrazbo ljudstva potrebuje država duhovnikov in učiteljev. Da se ohrani mir in red v državi, potrebujemo uradnikov, varstvenih organov in vojakov. Za prospeh gmotnega blagostanja, za poljedelstvo, rudarstvo in kupčijo je treba cest, železnic, plovnih rek, prekopov i. t. d. Vse te naprave koristijo državi in posamezniku, a bi ne bile mogoče, ako ne bi državljani plačevali različnih davkov in dajali za to potrebnega denarja.

4. *Vsakega državljana dolžnost je, da zastavi v sili svoje življenje za cesarja in domovino.* V to svrho je uvedena občna vojna dolžnost, katero izpolnjuj vsak za vojaštvo sposobni državljan. Vojna dolžnost traja dvanajst let in se začenja z edenindvajsetim letom. Končno pa je še treba v črni vojski služiti do dvainštiridesetega leta.

II. Ljudsko zastopstvo.

Ljudsko zastopstvo v avstrijskih deželah je trojno:

1. Skupno zastopstvo za vse avstrijske dežele ali državno zastopstvo: *državni zbor (Reichsrat).*

2. Posebno zastopstvo za vsako posamezno deželo ali deželno zastopstvo: *deželni zbori (Landtage).*

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

3. Občinsko in okrajno zastopstvo: *občinski zastopi (Gemeindevertretungen)* in *okrajni zastopi (Bezirksvertretungen).*

1. Državni zbor.

V državnem zboru so zastopane vse avstrijske dežele. Državni zbor zboruje na Dunaju in se deli v gosposko in poslansko zbornico.

Člani gosposke zbornice (Herrenhausmitglieder) so:

1. vsi doletni avstrijski nadvojvode;

2. doletni glavarji tistih avstrijskih plemenitaških rodbin, ki so znamenite po obsežnem veleposestvu in katerim cesar podeli dedno državnozborsko dostojanstvo;

3. vsled svojega cerkvenega dostojanstva vsi nadškofje in škofje s knežjim dostojanstvom;

4. odlični možje, ki so si pridobili zasluge za državo ali cerkev, znanost ali umetnost, in katere cesar imenuje za dosmrtne člane gosposke zbornice; njih število je po volilnem zakonu z dne 26. januarja 1907 omejeno (numerus clausus) in ne sme biti manjše kakor 150 in ne večje kakor 170.

Predsednika in podpredsednike gosposke zbornice imenuje cesar.

Poslanska zbornica (Abgeordnetenhaus) šteje po omenjenem volilnem zakonu 516 poslancev, ki so izvoljeni na 6 let na podlagi splošne, enake in direktne ali neposredne volilne pravice. Po preteku 6 let, ali če se poslanska zbornica razpusti, se vrše nove volitve.

Število poslancev je za posamezne kraljevine in dežele tako določeno:

Za Češko	130	za Bukovino	14
„ Dalmacijo	11	„ Moravsko	49
„ Galicijo in Vladimirijo .	106	„ Šlesko	15
„ Avstrijo pod Anižo . .	64	„ Tirolsko	25
„ Avstrijo nad Anižo . .	22	„ Predarlsko	4
„ Salzburško	7	„ Istro	6
„ Štajersko	30	„ Goriško in Gradiško . .	6
„ Koroško	10	„ Trst in njegovo okolico	5
„ Kranjsko	12		

Vsak volilni okraj voli enega poslanca. Volilni okraji v onih deželah, v katerih stanuje več narodov, so razdeljeni po narodnostih. Tako ima n. pr. Štajersko 23 nemških in 7 slovenskih volilnih okrajev, Kranjsko 11 slovenskih in 1 nemškega, Koroško 9 nemških in 1 slovenskega, Istra 3 laške, 2 hrvatsko-slovenska in 1 hrvatskega, Goriška in Gradiška 3 slovenske in 3 laške, Trst z okolico 4 laške in 1 slovenskega.

Aktivno volilno pravico ima vsaka oseba moškega spola, ki je najmanj 24 let stara, po določilih volilnega reda za državni zbor ni izvzeta

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

ali izključena od volilne pravice in stanuje v tisti občini, v kateri ima volilno pravico, na dan *razpisa* volitve najmanj že leto dni.

Pasivno volilno pravico ima vsaka oseba moškega spola, ki ima aktivno volilno pravico, avstrijsko državljanstvo vsaj tri leta in je dovršila 30 let starosti.

Od aktivne in pasivne volilne pravice so *izvzeti* trajno ali časno aktivno službujoči častniki, vojaški duhovniki, moštvo oborožene sile, oziroma orožništva. Vojaški uradniki imajo samo aktivno volilno pravico.

Od volilne pravice so *izključeni:*

1. Vse osebe, ki niso samosvoje, ampak so pod očetovsko oblastjo, varstvom ali skrbstvom.

2. Tisti, ki žive od javne milodarnosti ali občinskih novcev.

3. Osebe, ki so v konkurzu, do konca konkurza.

4. Osebe, katerim je sodišče odtegnilo očetovsko oblast.

5. Osebe, ki so bile obsojene zaradi kaznivih dejanj, za dobo kazenskih posledic.

Volilne upravičence vsake občine mora občinski predstojnik (župan) v abecednem redu vpisati v posebnih volilnih imenikih.

Politična okrajna oblast pregleda imenike volilcev in odloča o reklamacijah. Imeniki morajo biti razgrnjeni v občinskem uradu štirinajst dni, da se morebitne napake popravijo. Samo tiste osebe imajo volilno pravico, ki so v volilnem imeniku. Reklamacije zoper imenik volilcev lahko vlože tiste osebe, ki imajo v dotičnem volilnem okraju volilno pravico, ker so sprejeti za volitev neupravičeni ali ker niso sprejeti volilni upravičenci. Volilcem se dostavijo izkaznice in glasovnice, na katerih mora biti uradni pečat cesarskega političnega oblastva ali občinskega urada v mestih z lastnim ustavom ter kraj in čas volitve označen. Vsaka druga ne oblastveno izdana glasovnica je neveljavna.

Volilna pravica se mora izvrševati le osebno. Vsak volilni upravičenec ima pravico samo do enega glasu. Volitev je tajna. Tisti je izvoljen, ki ima zase več nego polovico vseh oddanih veljavnih glasov. Ako se ni dosegla absolutna večina glasov, se ukrene ožja volitev.

Pri ožji volitvi se morajo volilci omejiti na tisti dve osebi, ki sta imeli pri prejšnji volitvi zase relativno največ glasov.

V nekaterih kronovinah je *volilna dolžnost,* kakor na Nižjem Avstrijskem, Gorenjem Avstrijskem, Salzburškem, Predarlskem, Kranjskem,[1]) Moravskem in Šleskem. Tiste volilne upravičence, ki se brez tehtnega vzroka ne udeleže volitve, kaznuje politična oblast. Na Moravskem se volilci istega volilnega okraja po svoji narodnosti vpišejo v posebne imenike in volijo po narodnostih ločeni („Nationaler Kataster“).

[1]) Na Kranjskem obstaja volilna dolžnost tudi za deželnozborske, v Ljubljani pa tudi za občinske volitve.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

V več narodno jako mešanih okrajih v Galiciji se volita po dva poslanca in po dva namestnika v vsakem volilnem okraju.

V področje državnega zbora spadajo vse zadeve, ki se nanašajo na pravice, dolžnosti in koristi, ki so vsem v državnem zboru zastopanim kraljevinam in deželam skupne in niso pridržane delegacijama.

V področje državnega zbora spada torej:

1. *glede zunanjih zadev:* pretehtovanje in odobravanje trgovinskih pogodb in takih državnih pogodb, ki cesarstvo ali kateri del cesarstva obtežujejo ali posameznim državljanom dolžnosti nakladajo, ali po katerih bi se ozemlje v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel predrugačilo;

2. *glede vojaštva:* sklepati o vseh zadevah, ki se tičejo tega, kako, po katerem redu in doklej bode veljala dolžnost vojaške službe, zlasti pa vsako leto dovoljevati število mož, ki se imajo vzeti v vojake, in pa postavljati splošne določbe z ozirom na priprego, oskrbovanje in nastanjevanje vojske ali armade;

3. *glede ustavopravnega razmerja: a)* dajati zakone v obliki, kako se bodo obravnavale tiste zadeve, katere so se v dogovoru z deželami ogrske krone določile, da so skupne; *b)* dajati zakone o zadevah, tičočih se dolžnosti in razmerij, ki jih imajo posamezne dežele med seboj; *c)* dajati zakone, ki se imajo izdati za izvršitev državnih osnovnih zakonov o občnih pravicah državljanov, o državnem sodišču, o sodni, vladni in izvrševalni oblasti; *d)* dajati zakone o glavnih potezah za uredbo sodnih in upravnih oblastev;

4. *glede notranje uprave: a)* dajati zakone o državljanstvu in domovinstvu, o policiji zastran tujcev in o potnih listih, kakor tudi o ljudskem štetju; *b)* o verskih razmerah, o pravici, ustanovljati društva in sklicevati shode, o tisku in obrambi duševne lastnine; *c)* postavljati načela za pouk v ljudskih šolah in gimnazijah, potem dajati zakone o vseučiliščih; *d)* dajati zakone zastran zdravstva, kakor tudi zastran odvrnitve kužne bolezni in živinske kuge;

5. *posebno glede narodnega gospodarstva: a)* urejevati denarstvo, denarni kov in bankovstvo (Geld-, Münz- und Zettelbankwesen), carinske in trgovske zadeve, kakor tudi telegrafe, pošte, železnice, brodarstvo in druga državna občila; *b)* dajati zakone o kreditu, bankah, privilegijih in obrtu, izvzemši zakonodajstvo o pravici točenja ali propinacije (Propinationsrecht), potem dajati zakon o meri in uteži, o obrambi za marke in izdelke;

6. *glede pravosodstva:* dajati zakone o kazenskem pravosodstvu in o policijskih kaznih, kakor tudi o civilnem pravu, izvzemši zakonodajstvo, o notranji uredbi javnih knjig in o takih zadevah, katere po deželnih ustavah in po tem osnovnem zakonu spadajo v področje deželnih zborov,

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

dalje dajati zakone o trgovskem in meničnem pravu, o pomorskem, rudarskem in fevdnem pravu;

7. *glede finančnih zadev:* določevati proračune državnega gospodarstva in pretresati sklenjene račune (Budgetrecht), vsako leto dovoljevati davke, ki se naj pobirajo, dajati zakone zastran samoprodajnih reči (Monopole) in vladarskih pravic ali regalov (Regalien), najemati posojila, preobračati sedanje državne dolgove, prodajati, izpreminjati in obteževati nepremično državno imetje in sploh opravljati vse finančne zadeve, katere so skupne kraljestvom in deželam zastopanim v državnem zboru.

Državni poslanci uživajo *imuniteto (Immunität)* ali *nedotakljivost* in niso odgovorni za svoje glasovanje, za svoje *govore* so pa odgovorni samo državnemu zboru. Noben član državnega zbora se ne sme med zasedanjem zaradi kaznivega dejanja brez dovoljenja zbornice zapirati ali sodnijsko preganjati, izvzemši slučaj, da so poslanca pri izvrševanju kaznivega dejanja zalotili. V vsakem slučaju pa ima sodišče sodnje postopanje proti poslancem naznaniti državnozborskemu predsedniku in na zahtevanje zbornice jih iz zapora izpustiti, oziroma sodnje postopanje za dobo celega zasedanja opustiti.

Državni zbor ima po zakonu z dne 25. julija 1867 tudi pravico avstrijske ministre zaradi kršitve zakonov ali ustave na odgovor poklicati in jih obtožiti. O obtožbi odločuje posebno *državno sodišče (Staatsgerichtshof),* ki je sestavljeno iz 24 neodvisnih in zakonov veščih avstrijskih državljanov, ki niso člani državnega zbora in ki so voljeni napol od obeh zbornic državnega zbora na 6 let.

Vsaka zbornica državnega zbora voli nadalje po 5 članov *v prigledno komisijo za državne dolgove (Staatsschulden-Kontrollkommission).* Ta komisija mora skrbeti za ustavno upravljanje državnih dolgov, mora vsako leto poročati državnemu zboru o svojem delovanju in dvakrat na leto sestaviti izkaz o stanju državnih dolgov, ki se objavlja v uradnem delu „Wiener Zeitung“.

Poslovni red državnega zbora. Cesar sklicuje vsako leto državni zbor. Poslanska zbornica voli sama predsednika in 5 podpredsednikov. Predsednik otvarja poslansko zbornico in jo zaključuje po dovršeni nalogi ali po cesarjevem naročilu. Za časa zasedanja državnega zbora dobe poslanci 20 kron na dan (dijete, Diäten) in odškodnino za vožnjo. Tem dohodkom se poslanci ne smejo odreči.

Ministri in predsedniki osrednjih uradov imajo pravico, se udeleževati vseh posvetov državnega zbora in zagovarjati svoje predloge.

Vsaka zbornica sme ministrom zastaviti vprašanja, od njih zahtevati pojasnila (n. pr. o vnanjem položaju) in izraziti vladi svoje mnenje v obliki adrese ali po resolucijah ali sklepih.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Zakone predlagati imajo pravico vlada in obe zbornici državnega zbora. Navadno se zakon najprej predlaga v poslanski zbornici. Če se predlaga kak zakonski predlog v poslanski zbornici, sklenejo poslanci navadno, da se izroči dotični predlog kakemu odboru (odseku) *v posvetovanje.* Če je odbor dovršil posvetovanje, potem šele *obravnava* tak predlog cela poslanska zbornica. Da *sklep* državnega zbora obvelja, mora biti v poslanski zbornici 100 članov, v gosposki zbornici pa 40 članov navzočih in v obeh zbornicah mora zanj glasovati absolutna ali nadpolovična večina pričujočih. Le pri predlogih, ki nameravajo predrugačiti ta osnovni zakon, kakor tudi državni osnovni zakon o občnih pravicah državljanov, o ustanovitvi državnega sodišča, o sodni oblasti in pa o rabi vladne in izvršujoče oblasti, je treba za sklepčnost teh predlogov navzočnosti najmanj polovice poslancev in dve tretjinske večine glasov. Zakonski predlog, ki je sprejet v poslanski in gosposki zbornici se predloži *cesarju v sankcijo.* Po cesarjevi potrditvi in po podpisu (Kontrasignierung) enega ministra se razglasi zakon v uradnem delu „Wiener Zeitung“ in v državnem zakoniku (Reichsgesetzblatt) in zadobi veljavo takoj ali z dnevom, katerega določi cesar.

Ako bi se v času, kadar državni zbor ni zbran, pokazala potreba zakonske odredbe, sme se taka odredba s cesarskim ukazom pod odgovornostjo skupnega ministerstva izdati *(§ 14. državnega osnovnega zakona).* Vendar pa se ne sme vsled takega ukaza ustava izpremeniti ali pa državni zaklad trajno obtežiti in se mora ukaz predložiti državnemu zboru v prvih 4 tednih zasedanja. Če se to ne stori, ali če ena ali druga zbornica državnega zbora dotične odredbe ni odobrila, mine postavna moč take odredbe.

2. Deželni zbori.

Deželni zbori so zastopi posameznih avstrijskih dežel in zborujejo navadno v dotičnih glavnih mestih. V Avstriji je 17 deželnih zborov. Vsaka avstrijska dežela ima po en deželni zbor, samo Tirolska in Predarlska dva, in sicer enega za Tirolsko in enega za Predarlsko, Primorsko pa tri in sicer enega za Goriško in Gradiško, enega za Istro in enega za Trst z okolico. Tržaški občinski svet zboruje v dobi zborovanja deželnih zborov tudi kot deželni zbor.

Člani deželnih zborov so: I. Osebe, ki so že po svojem dostojanstvu deželnozborski poslanci in sicer nadškofje, škofje, na Tirolskem tudi štirje voljeni zastopniki opatov in proštov in vseučiliščni rektorji (takozvani virilni glasovi, Virilstimmen).

II. Od ljudstva za dobo 6 let voljeni poslanci. V deželni zbor volijo sledeče volilne skupine:

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

1. veleposestvo,
2. mesta, trgi in obrtni kraji,
3. trgovske in obrtne zbornice,
4. kmetske občine,
5. splošna volilna skupina na Nižjem Avstrijskem, Gorenjem Avstrijskem, Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Predarlskem in Moravskem. V tej skupini volijo volilci prvih štirih volilnih skupin in tudi vsi vsaj 24 letni državljani brez ozira na davek, torej vsi tisti, ki volijo tudi v državni zbor.

Prva, druga in tretja volilna skupina voli pismeno, direktno in tajno, četrta in peta volilna skupina volita v nekaterih deželah ravno tako, v drugih pa ustmeno in indirektno ali po volilnih možeh. Na 500 prebivalcev pride eden volilen mož in ti volilni možje volijo potem šele poslanca.

Poslance iz volilnega razreda *velikega posestva* volijo direktno posestniki tistih v deželni deski (Landtafel) vknjiženih posestev, za katera plačujejo davek, ki je v različnih kronovinah različen in znaša 100—500 kron, od katerega zneska pa znaša zemljarina (zemljiški davek, Grundsteuer) najmanj štiri petine.

Poslance iz volilne skupine *mest, trgov* in *obrtnih krajev* in *kmetskih občin* volijo neposredno vsi tisti občani, ki imajo občinsko volilno pravico v občinah s tremi volilnimi razredi in spadajo v prvi in drugi razred. V občinah, kjer sta samo dva volilna razreda, volijo tiste po velikosti letnega cesarskega neposrednega davka razvrščene osebe, ki plačujejo prve dve tretjini vsega v občini plačanega davka. V nekaterih deželah pa volijo v drugi in četrti volilni skupini vsi občinski volilci, kateri plačujejo najmanj po 8—10 K cesarskega neposrednega davka.

Poslance v tretji volilni skupini volijo člani *trgovske in obrtne zbornice* in njih namestniki.

Pogoji za volilno pravico v deželni zbor so v obče isti kakor za državni zbor. *Aktivno volilno pravico* ima vsak samopravni avstrijski državljan moškega spola, ki je dopolnil 24. leto svojega življenja, samo v volilnem razredu velikega posestva se med volilce štejejo tudi svojepravne ženske. Izvoljen poslanec mora imeti avstrijsko državljanstvo, vse avstrijske državljanske pravice, starost 30 let in aktivno volilno pravico vsaj v enem izmed prvih 4 razredov dotične dežele. Vsak volilec sme samo v enem volilnem kraju in praviloma samo osebno voliti. Izjemoma je dovoljeno volilcem v veleposestvu voliti po pooblaščencu, ki bodi sam volilec v veleposestvu. Samo ženske in vojaške osebe v aktivni službi izvršujejo svojo volilno pravico le po pooblaščencih, ki pa morajo imeti volilno pravico v dotičnem volilnem razredu.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Deželni zbori imajo različno število poslancev in sicer:

Dežele in kronovine	Deželni predsedniki	Število dežel. odbornikov	Cerkveni dostojanstveniki	Vseučilišni rektorji	Iz veleposestva	Iz mest in trgov	Iz trgovskih in obrtn. zbornic	Iz kmetskih občin	Iz občne volilne skupine	Skupaj
Dolenje Avstrijsko .	Deželni maršal	6	2	1	16	15	4	31	58	127
Gorenje Avstrijsko .	« «	7	1	—	10	19	2	22	14	69
Salzburško	Deželni glavar	5	1	—	5	16		11	6	39
Štajersko	« «	7	2	1	12	28	6	28	10	87
Koroško	« «	4	1	—	10	10	3	15	4	43
Kranjsko	« «	5	1	—	10	10	2	16	11	50
Goriška in Gradiška	« «	4	1	—	6	5	2	10	6	30
Istra	« «	5	3	—	5	14	2	15	8	47
Tirolsko	« «	6	3+4[1]	1	10	16		34	—	68
Predarlsko	« «	6	1	—	—	5	1	14	5	26
Češko	Deželni nadmaršal	8	4	2	70	87		—	79	242
Moravsko	Deželni glavar	8	2	—	30	46		53	20	151
Šlesko	« «	4	1	—	9	12		9	—	31
Galicija	Deželni maršal	6	8	2+2[2]	44	31		14	—	161
Bukovina	Deželni glavar	8	1	1	13	—	2	28	18	63
Dalmacija	Deželnozbor. predsed.	5	2	—	10	11		20	—	43

Trst z okolico zastopa občinski svet (mestni svet, Stadtmagistrat), ki ima 80 članov. Kranjski deželni zbor ima po volilnem zakonu z dne 26. avgusta 1908, št. 15 dež. zakonika enega virilista in sicer knezoškofa ljubljanskega in 49 voljenih poslancev.

Cesar skliče deželni zbor vsako leto vsaj enkrat v posvetovanje o deželnih zadevah ter ga more vsak čas razpustiti in razpisati nove volitve.

Deželnega poglavarja, ki se imenuje deželni glavar (na Nižjem Avstrijskem, Gorenjem Avstrijskem in v Galiciji deželni maršal, na Češkem deželni nadmaršal, v Dalmaciji deželnozborski predsednik) in njegovega namestnika imenuje cesar izmed deželnih poslancev na šest let. Deželni glavar otvarja po cesarju sklicani deželni zbor, vodi deželni zbor in ga sklepa, kadar so naloge dovršene ali kadar dobi najvišje povelje.

Pri vstopu v deželni zbor obljubujejo poslanci namesto prisege deželnemu glavarju, da bodo zvesti in pokorni cesarju, da se bodo držali zakonov in da bodo vestno izpolnjevali svoje dolžnosti. Deželni poslanci uživajo glede na nedotakljivost iste pravice kakor državni poslanci.

[1]) 4 voljeni zastopniki opatov in proštov.
[2]) Predsednik akademije znanosti v Krakovem in rektor tehnike v Lvovu.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

V področje deželnega zbora spadajo:

I. Vse naredbe:

1. glede obdelovanja zemlje;
2. glede javnih stavb, katere se plačujejo iz deželnih sredstev;
3. glede dobrodelnih zavodov, kateri se zakladajo iz deželnega imetja;
4. glede deželnega proračuna in obračuna.

II. Natančnejše naredbe v mejah splošnih zakonov:

1. glede občinskih zadev;
2. glede cerkvenih in šolskih zadev;
3. glede priprege, oskrbovanja in nastanitve vojske.

III. Naredbe o drugih zadevah, katere se tičejo deželne koristi ali potrebe in katere se po posebnih odredbah odkazujejo deželnemu zastopu. Razen tega je deželni zbor tudi sklican, da izreče svoje mnenje, kako razglašeni splošni zakoni in naredbe odgovarjajo deželni koristi.

Deželni zbor razpolaga nadalje z deželnim imetjem in sme v pokritje stroškov pobirati na prave cesarske davke deželne doklade do 10%, za višje doklade je treba cesarskega privoljenja. Sklepi deželnega zbora, po katerih bi se deželno imetje prodalo, stalno zadolžilo ali zastavilo, potrebujejo cesarske potrditve. Dalje sklepa, kateri znesek se deželnemu odboru za vedno dovoli, oziroma, samo za kaka posebna gospodarska opravila; nastavlja tudi deželne uradnike in sluge ter določa, kako morajo ti svojo službo opravljati.

Seje deželnega zbora so javne. *Vlada predlaga* deželnemu zboru *zakonske predloge* o deželnih zadevah, vendar ima to pravico tudi *deželni zbor.*

Za *sklepanje* v deželnem zboru je treba, da je nad polovico vseh članov navzočih, in za veljavnost sklepa zadostuje nadpolovična večina navzočih poslancev. Če je število glasov enako, ne obvelja v razpravi stoječi predlog. Za sklepe o nasvetovanih izpremembah deželnega reda je treba navzočnosti vsaj treh četrtin vseh članov in pritrditve vsaj dveh tretjin navzočih poslancev. Od deželnega zbora sprejeti deželni zakon se predloži cesarju v potrditev ali sankcijo. Po cesarjevi potrditvi se razglasi zakon v deželnem uradnem listu (na Kranjskem v „Laibacher Zeitung“) in v deželnem zakoniku (Landesgesetzblatt), ki izhaja v dotičnih deželnih jezikih in ima seveda le za dotično deželo veljavo.

Deželni odbor je upravni in izvrševalni organ deželnega zbora in se voli izmed deželnozborskih poslancev. Načelnik deželnega odbora je deželni glavar, v njegovi odsotnosti pa po deželnem glavarju določeni odbornik.

Deželni odbor ima razun deželnega glavarja 4—9 odbornikov.

Kranjski deželni odbor ima n. pr. razen deželnega glavarja še 5 odbornikov, in sicer volijo enega poslanci velikega posestva, enega poslanci

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

mest in trgov ter trgovske in obrtne zbornice, enega poslanci kmetskih občin, enega poslanci splošnega volilnega razreda ter enega vsi zbrani deželni poslanci iz srede deželnega zbora.

Deželni odbor podpirajo pri poslovanju zato nastavljeni *deželni uradniki.*

Funkcijska doba deželnih odbornikov se sicer neha z razpustom deželnega zbora, vendar pa poslujejo deželni odborniki še tako dolgo, da novovoljeni deželni zbor voli novi deželni odbor. Deželni odbor pripravlja vse, česar je treba za seje deželnega zbora, in preiskuje, če so novi deželni poslanci prav izvoljeni ali ne, ter poroča o tem deželnemu zboru, kateri ima verifikacijo novoizvoljenih poslancev.

3. Občinski zastop.

Vsa zemlja avstrijskih dežel je z malimi izjemami (cesarski gradovi s pripadajočimi vrti in gaji) razdeljena v *politične* ali *selske občine (Ortsgemeinden).*

Občani (Gemeindemitglieder) so: 1. *domačini (Gemeindeangehörige),* to so tisti avstrijski državljani, kateri imajo v dotični občini domovinsko pravico, 2. *občinski družniki (Gemeindegenossen),* to so tisti občani, ki so sicer brez domovinske pravice v dotični občini, pa stalno stanujejo v občini in imajo tamkaj ali kako hišo ali kako zemljišče, ali plačujejo od svojega v občini izvrševanega obrta ali od svojega zaslužka ali od kakega drugega dohodka v občini predpisane direktne davke, in 3. *častni občani (Ehrenbürger),* to so tisti avstrijski državljani, ki so si za državo, deželo ali za občino pridobili zaslug in katerim je občina brez ozira na njih bivališče podelila častno občanstvo.

Občani, ki stanujejo po mestih in trgih, se imenujejo *meščani* in *tržani,* častni občani pa častni meščani in tržani. Občani imajo *pravico,* da v miru prebivajo v občini. Oni so deležni občinskih dolžnosti in bremen. Občinski domačini imajo vrh tega še pravico, če ubožajo, da občina zanje skrbi po njihovi potrebi. Meščanom in tržanom je pridržana pravica do ustanov in naprav, samo zanje napravljenih. Častni meščani, tržani in občani imajo iste pravice kakor občinski deležniki, toda brez njihovih dolžnosti. Vsi drugi, kateri niso občani, se imenujejo vnanji (Auswärtige); pa tudi vnanjim ne sme občina kratiti prebivanja v svojem ozemlju, dokler oni in njih družine žive brez madeža in dokler občinski milodarnosti niso nadležni.

Občinski zastop (Gemeindevertretung) zastopa občino v njenih zadevah in *obstaja iz občinskega odbora (Gemeindeausschuß)* in *občinskega predstojništva* ali *starejšinstva (Gemeindevorstand). Število članov občinskega odbora* je v različnih občinah po številu prebivalstva *različno.* Po zakonu

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

z dne 17. oktobra 1910, dež. zak. štev. 32 obstaja na Kranjskem občinski odbor v občinah, ki imajo manj kot 100 volilcev, iz 9 članov, v občinah, ki imajo 100—300 volilcev, iz 12, v onih, ki imajo 301—600 volilcev, iz 18 (kakor n. pr. v Novem mestu), v onih, ki imajo 601—1000 volilcev, iz 24, in v občinah, ki imajo nad 1000 volilcev iz 30 članov.

Za nameščanje zadržanih ali manjkajočih odbornikov naj se izvoli v vsaki občini najmanj pol toliko namestnikov, kolikor je odbornikov. Občinski odbor voli iz svoje srede *občinsko starejšinstvo,* ki *sestoji iz župana* in *iz vsaj dveh občinskih svetovalcev.*

Ljubljanski občinski zastop se imenuje občinski svet (Gemeinderat) in obstaja po zakonu z dne 17. oktobra 1910, dež. zak. št. 31. iz 45 občinskih svetovalcev in ravno toliko namestnikov.

Pri občinskih volitvah imajo *aktivno volilno pravico* vsi občani.

Nadalje imajo pravico voliti tudi država, dežela, javni zakladi, tozemske ustanove, zavodi, korporacije, društva in družbe, ako jim je vsaj eno leto predpisan v občini davek, ki je podvržen občinskim dokladam.

Navadno so volilni upravičenci po davčni vsoti razdeljeni v *tri volilne razrede* (kakor n. pr. na Kranjskem), v manjših občinah sta tudi samo dva volilna razreda.

V prvem volilnem razredu volijo razen častnih občanov[1]) in juističnih oseb (Juristische Körperschaften) najvišji davkoplačevalci, ki plačujejo tretjino skupne davčne vsote v občini.

V drugem razredu imajo volilno pravico:

1) Davkoplačevalci, ki plačujejo po visokosti davkov drugo tretjino davčne vsote.

2) Sledeče osebe moškega spola brez ozira na davčno vsoto, če imajo vsaj že *eno leto* svoje redno bivališče v občini in če že niso vsled visokosti davkov vpisani v prvem volilnem razredu, in sicer:

a) duhovniki, ki so nameščeni v dušnem pastirstvu, ali ki so stalno ali začasno upokojeni;

b) dvorni, državni, deželni uradniki in uradniki javnih zakladov in c. kr. državnih železnic v aktivni službi in v pokoju;

c) upokojeni častniki (avditorji, vojaški zdravniki, vojaški računovodje) in vojaški duhovniki v pokoju in v razmerju izven službe, kakor tudi aktivno službujoči, upokojeni in v razmerju izven službe stoječi vojaški uradniki;

d) doktorji in magistri, kateri so dosegli svojo akademično stopnjo na kakšnem avstrijskem vseučilišču, pooblaščeni civilni tehniki in rudniški inženirji ter oni tehniki, kateri so prestali na kakšni tuzemski tehniški visoki šoli stroge izkušnje;

1) Po novem občinskem volilnem redu na Kranjskem častni občani nimajo volilne pravice.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

e) stalno nameščeni voditelji, nadučitelji in učitelji na ljudskih in meščanskih šolah in na višjih učiliščih nameščeni ravnatelji, profesorji in učitelji; vse te osebe tudi, če so stalno ali začasno upokojeni.

3) Stalno nameščene, stalno ali začasno upokojene učiteljice na ljudskih in meščanskih šolah, če vsaj že *eno leto* stanujejo v občini.

4) Tiste osebe moškega in ženskega spola, ki imajo vsaj že *dve leti* svoje redno bivališče v občini in katerim se je v tem času vsaj že eno leto sem v občini predpisalo najmanj 20 K na neposrednih davkih, ki niso podvrženi občinskim dokladam.

V tretjem volilnem razredu volijo:

1) Vsi tisti volilci, ki imajo volilno pravico v prvem in drugem volilnem razredu.

2) One osebe moškega in ženskega spola, ki stanujejo vsaj že *dve leti* redno v občini in katerim se je v tem času vsaj že eno leto sem v občini predpisalo manj kakor 20 K na neposrednih davkih, ki niso podvrženi občinskim dokladam.

3) Sploh vse tiste osebe moškega spola, ki imajo vsaj že tri leta svoje redno bivališče v dotični občini.

Volilna pravica se praviloma osebno izvršuje. Vendar pa veljajo sledeče izjeme:

1) za ženo, ki živi v zakonu, voli njen mož, za druge samosvoje ženske pa njih pooblaščenci,[1]) ki pa morajo v vsakem slučaju 24 let stari biti;

2) osebe, ki so odšle iz občine po občinskih ali drugih javnih poslih, lahko postavijo pooblaščence, da zanje volijo;

3) ravno tako lahko izvršujejo svojo volilno pravico po pooblaščencih posestniki v občini se nahajajočih zemljišč ali obrtnih podjetij, kateri prebivajo v drugi občini;

4) za državo, deželo, ustanove, zavode in javne zaklade volijo brez pooblastila tisti, katere za to postavijo njih upravni organi;

5) za korporacije, društva in družbe volijo tudi brez pooblastila tisti, ki jih morajo po določilih zakona ali pravil na zunaj zastopati. Ako pa jih več oseb zastopa, določijo izmed sebe enega, ki naj za nje voli.

Vsak občan, ki ima pravico biti izvoljen, *mora izvolitev sprejeti*, ako je izvoljen pravilno za *odbornika* ali *namestnika* ali za *svetovalca*.

Izvolitev v občinski zastop lahko odklanjajo:

1) duhovniki in javni učitelji;

2) aktivni dvorni, državni, deželni in javnih zakladov uradniki in služabniki;

3) vojaki;

4) nad 60 let stare osebe;

[1]) V Ljubljani pa morajo po novem volilnem redu tudi ženske osebno izvrševati volilno pravico.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

5) osebe, ki so bile pretekla zadnja tri leta pred volitvijo občinski svetovalci, za prihodnja tri leta;

6) osebe, ki imajo na sebi kakšno telesno hibo, katera bi jim branila opravljati navadne dolžnosti, ali ki trajno hudo bolehajo;

7) osebe, ki so vsled svojih navadnih opravil pogosto ali dalje časa vsako leto z doma.

Kdor brez zakonitega vzroka ne sprejme izvolitve v občinski odbor ali noče po sprejeti izvolitvi dalje poslovati, zapade globi, katero odmeri deželni odbor lahko do 200 K, ako ga občinski zastop naprosi. Globa gre v občinsko blagajnico.

Odborniki, namestniki in člani starejšinstva se volijo za tri leta in ostanejo tudi po preteku treh let tako dolgo v službi, dokler niso novi zastopniki izvoljeni. Odstopniki se zopet lahko volijo, če jim zakon ne brani.

Župan in svetovalci morajo pri nastopu službe predstojniku okrajnega oblastva ali njegovemu namestniku vpričo občinskega odbora obljubiti, da bodo cesarju zvesti in pokorni, da se bodo zakonov držali in vestno izpolnjevali svoje dolžnosti. — Odborniki in namestniki opravljajo brezplačno službo. Občina lahko sklene, ali naj župan in občinski svetovalci iz občinskih dohodkov dobivajo kako nagrado. Vsem občinskim zastopnikom se povrnejo le stroški, katere imajo pri poslovanju.

Občina ima domače in izročeno področje. Domače občinsko področje je tisto, v katerem sme občina, držeč se obstoječih državnih in deželnih zakonov, sama zase po svoji volji ravnati in gospodariti. V domače področje spada sploh vse, kar se posebno tiče občinske koristi in kar lahko občina v svojih mejah in po svojih močeh oskrbuje in izvršuje.

V domači občinski delokrog posebno spadajo:

1) Svobodno gospodarstvo z občinskim imetjem in občinskimi zadevami.

2) Občinsko redarstvo, zlasti:

a) skrb za varnost osebe in lastnine;

b) skrb za vzdrževanje občinskih cest, potov, trgov, prostorov in mostov, za varni in lahki promet po cestah, ulicah in vodah, za vzdrževanje prekopov ali kanalov, javnih vodnjakov, vodovodov, javnih kopališč in drugih občinskih naprav;

c) poljska policija;

d) nadzorovanje živil in tržnega prometa, posebno pa nadzorovanje mere in uteži;

e) zdravstveno redarstvo;

f) nadzorovanje poslov in delavcev in skrb, da se izvršuje poselski red;

g) nravstveno redarstvo;

h) stavbinska policija;

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

i) požarna policija.

3. Dajati ženitovanjske zglasnice.

4. Skrb za občinske dobrodelne zavode in preskrbovanje občinskih ubožcev.

5) Po zakonu uravnani vpliv do srednjih šol, katere vzdržuje občina, potem do ljudskih šol in skrb, da se šole ustanavljajo, vzdržavajo in zakladajo po določilih dotičnih zakonov.

6) Poskus, poravnati ljudi, ki se pravdajo med seboj, po občinskih zaupnikih.

7) Izvrševanje prostovoljne prodaje premičnin in prostovoljnega dajanja v zakup nepremičnin dražbenim potom.

Iz višjih državnih ozirov se smejo po nekaterih občinah zlasti v velikih mestih in v obmejnih krajih nekatera opravila krajne policije po zakonu izročiti posebnim cesarskim organom (n. pr. policijskemu ravnateljstvu, policijskemu poverjeništvu).

Izročeno občinsko področje je tisto, ki naklada občini dolžnost, da sodeluje za namene javne uprave. To področje določujejo splošni zakoni in v mejah teh deželni zakoni. Izročeno področje je mnogostransko in ga nahajamo več ali manj v vseh strokah javne uprave. Tako sodeluje občina n. pr. pri novačenju, volitvah, pobiranju davkov i. t. d.

Mesta s svojim zakonom ali statutom niso podrejena občnemu občinskemu zakonu in imajo glede na izročeno občinsko področje posebne pravice. Občinski zastop upravlja tudi za dotično mesto obenem posle okrajnega glavarstva ter ima zato posebne uradnike ali magistrat. Župana v takih mestih potrjuje cesar. Taka mesta so n. pr. Dunaj, Gradec, Celovec, Ljubljana, Trst, Gorica, Maribor, Celje, Ptuj, Rovinj i. dr. Ljubljana ima po zakonu z dne 5./VIII. 1887, dež. zak. št. 22. in z dne 17./X. 1910, dež. zak. št. 31. poseben volilni red in poseben občinski red.

Stroški za občinske potrebe se pokrivajo z občinskimi dohodki in občinskimi dokladami. Občinski odbor sme namreč v pokritje občinskih stroškov tudi pobirati občinske doklade. Take doklade so: Doklade k direktnim davkom ali k užitnini, doklade in davki, ki niso doklade k davkom, in dela za občinske potrebe.

Občinske doklade sme občina pobirati le do 15 % direktnih državnih davkov ali užitnine, doklade nad 15 % določuje deželni odbor, doklade nad 50 % direktnih davkov ali nad 30 % užitnine so pa odvisne od dovoljenja deželnega odbora in od pritrditve političnega deželnega oblastva.

Na Štajerskem, Češkem in v Galiciji so uvrščeni med občinami in deželnim zborom *okrajni zastopi (Bezirksvertretungen),* ki imajo občinam podobno področje, samo da se njih področje razteza na ves okraj (sodni okraj). Oni nadzorujejo občine v nekaterih rečeh, ki sicer spadajo v

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

delokrog deželnega odbora. Okrajni zastopi lahko tudi za svoje okraje ustanavljajo dobrodelne zavode, okrajne hranilnice, zavarovalnice proti toči i. t. d. Okrajni zastopi oskrbujejo okrajne ceste, mostove in druga občila. V pokritje okrajnih stroškov smejo okrajni zastopi pobirati okrajne doklade. V okrajni zastop volijo razen pete volilne skupine iste volilne skupine kakor za deželni zbor. Okrajni zbor je izvoljen na Štajerskem in Češkem za tri leta, v Galiciji na 6 let. Predsednik okrajnega zastopa se imenuje okrajni načelnik, volijo ga člani okrajnega zastopa, potrjuje ga pa cesar. Okrajni zastop voli tudi iz svoje srede okrajni odbor, ki je za okraj to, kar je občinski svet za občine, in ki upravlja vse notranje zadeve, ki se tičejo skupne koristi celega okraja. V nekaterih deželah, n. pr. na Nižjem Avstrijskem in Kranjskem, nimamo sicer okrajnih zastopov, pač pa se več občin združi v *tako zvane skladne okraje,* tako n. pr. imamo *okrajne cestne odbore, okrajne zdravstvene svete* i. t. d., ki so večinoma sestavljeni iz odposlancev ali delegatov dotičnih občin.

E. Ogrska ustava.

Ogrski državni zbor (Reichstag) v Budapešti ima zakonodajno oblast za dežele ogrske krone in se deli v zbornico magnatov ali velikašev (Magnatentafel) in v zbornico reprezentantov ali poslancev (Repräsentantentafel). Člani *zbornice velikašev* so:

1) Vsi doletni nadvojvode;

2) vsi doletni člani onih rodbin, ki imajo dostojanstvo velikašev in od svoje hiše ali od svojega posestva plačajo najmanj 6000 kron davka;

3) cerkveni dostojanstveniki rimsko-katoliške cerkve latinskega in grškega obreda;

4) cerkveni dostojanstveniki grško-iztočne cerkve;

5) cerkveni dostojanstveniki, oziroma uradniki protestantsko-reformirane cerkve, potem protestantske cerkve augsburške veroizpovedi in cerkve unitarcev;

6) kraljevski baroni (Bannerherren, barones regni), grof požunski in oba varuha krone;

7) prvi in drugi predsednik kraljevske kurije in predsednik kraljevskega sodnega stola;

8) trije poslanci hrvaško-slavonskega deželnega zbora;

9) reški guverner;

10) nadalje lahko imenuje vladar 50 zaslužnih ogrskih državljanov v zbornico velikašev, in sicer vsako leto k večjemu 5 oseb.

Zbornica poslancev šteje 453 poslancev, in sicer volijo mesta 81, županije 332, 40 poslancev pa pošilja hrvaško-slavonski deželni zbor. Hrvaški poslanci glasujejo samo v onih rečeh, ki so skupne Ogrski in Hrvaški.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Aktivno volilno pravico imajo vsi ogrski državljani, ki so najmanj 20 let stari in imajo gotovo posestvo ali gotove letne dohodke ali gotovo izobrazbo. Na Ogrskem nimajo torej občne, direktne in enake volilne pravice. *Poslanec* je lahko vsak volilec, ki je 24 let star in razume ogrski jezik. Poslanci se volijo na 5 let.

Delokrog ogrskega državnega zbora je sličen delokrogu avstrijskega državnega zbora.

F. Ustava Hrvaške in Slavonije.

Kraljevina Hrvaška z Dalmacijo in Slavonska je bila od VII. do XII. stoletja samostojna država pod narodno dinastijo. Ko je izumrla narodna dinastija, se je združila Hrvaška l. 1102. z Ogrskim kraljestvom. Od l. 1527. *vladajo Habsburžani na Ogrskem in Hrvaškem.* Hrvatje so se že l. 1712. izrekli za pragmatsko sankcijo in sklenili, da priznajo ono nadvojvodinjo kot svojo kraljico, ki bode vladala v Avstriji, na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem in stolovala na Dunaju. L. 1868. je sklenila Hrvaška z Ogrsko *nagodbo* (pogodbo), ki se je pozneje v poedinostih popolnila. Po tej nagodbi velja sedaj sledeče razmerje med Hrvatsko in Ogrsko: Kraljevina Ogrska, zedinjena z Erdeljskim, in kraljevina Dalmacija, Hrvatska in Slavonija tvorijo nasproti Avstriji in inozemstvu eno in isto državno skupino. Hrvaška in Slavonija imata popolno avtonomijo ali samoupravo za notranje zadeve, za bogočastje in nauk ter za sodstvo. Na Hrvaškem in v Slavoniji je službeni jezik v zakonodajstvu, pri upravi in pri sodstvu hrvaški. V skupni ogrski državni zbor pošilja hrvatsko-slavonski deželni zbor (sabor) 43 poslancev in sicer 40 v poslansko zbornico in 3 v zbornico magnatov; vrhtega so hrvaški magnati člani zbornice velikašev. Hrvaški poslanci imajo pravico govoriti v ogrskem državnem zboru v vseh rečeh, ki so skupne Ogrski in Hrvaški. V ogrsko delegacijo pošilja Hrvaška 5 članov in sicer 4 iz poslanske zbornice in 1 iz zbornice velikašev.

Zakone za avtonomne posle sklepa *hrvaško-slavonski deželni zbor* (sabor), katerega skliče Njegovo Veličanstvo v Zagreb. Hrvaško-slavonski deželni zbor obstaja po zakonu *z dne 29. septembra 1888 iz virilnih glasov* in iz 90 na pet let *voljenih poslancev* iz volilne skupine mest in deželnih okrajev. *Virilisti* so: nadškof v Zagrebu, metropolit v Karlovcih, katoliški in pravoslavni škofje, prior vranski, 8 velikih županov, župan turopoljski in polnoletni člani knežjih, grofovskih in baronskih rodovin, ki imajo osebno pravico glasovanja v deželnem zboru, ki znajo hrvaško in plačajo najmanj dvatisoč kron davka. Virilistov ne sme biti več kot polovica vseh voljenih poslancev. *Aktivno volilno pravico* imajo neomadeževani in polnoletni hrvaški domačini, ki so ali davkoplačevalci ali aktivni ali

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

umirovljeni uradniki, duhovniki ali učitelji, upokojeni častniki ali doktorji kake fakultete; dalje imajo volilno pravico vsi ogrsko-hrvaški skupni uradniki, ki služijo na Hrvaškem in niso hrvaški domačini. *Pasivno volilno pravico* imajo z nekaterimi izjemami vsi volilci. Torej tudi na Hrvatskem ni občne, direktne in enake volilne pravice.

Po pogodbi iz l. 1868. se je priznala celokupnost ali celota troedine kraljevine Hrvatske, Slavonije in Dalmacije; a upravno še ni združena Dalmacija, ki pripada k avstrijski polovici in pošilja svoje zastopnike v državni zbor na Dunaju in v deželni zbor v Zadru.

Avtonomne posle upravlja kraljevska *deželna vlada* v Zagrebu. Na čelu hrvatske vlade stoji ban, katerega imenuje cesar, oziroma ogrski kralj na predlog kr. ogrskega ministrskega predsednika. Ban je odgovoren cesarju in hrvatsko-slavonskemu deželnemu zboru. Pri vladi v Budapešti zastopa Hrvatsko poseben *minister za Hrvatsko brez portfelja* (Portefeuille), ki je odgovoren skupnemu ogrskemu državnemu zboru, ter tvori zvezo med njegovim Veličanstvom in avtonomno vlado kraljevine Hrvatske in Slavonije. Prispevek za (obema državnima polovicama, dalje Ogrski in Hrvatski) skupne zadeve se z ozirom na davčno moč od časa do časa postavno določuje med ogrskim državnim zborom in hrvaškim deželnim zborom.

Reka je „posebno z Ogrsko spojeno telo“ (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus), ima lastno upravo in spada neposredno pod kr. ogrsko ministrstvo, katero zastopa v Reki ogrski guverner ali upravitelj.

G. Ustava Bosne in Hercegovine.

Po sklepu berolinskega kongresa l. 1878. upravlja Bosno in Hercegovino *c. in kr. skupni finančni minister*, ki je odgovoren delegacijama. Upravne posle izvršuje njemu podrejena *deželna vlada* v Sarajevu, kateri načeluje kot deželni poglavar (Landesschef) vojni poveljnik v Bosni; za posle deželne uprave mu je prideljen civilni adlatus.

S cesarskim pismom z dne 5. oktobra l. 1908 je vladar anektiral Bosno in Hercegovino. Z najvišjo odločbo z dne 17. februarja l. 1910 so bili za Bosno in Hercegovino izdani sledeči ustavni zakoni:

Deželni ustav (Landesstatut), volilni red in deželni red za deželni zbor, društveni zakon in zborni zakon in zakon o okrajnih svetih. Ti zakoni tvorijo skupaj ustavo Bosne in Hercegovine. Po ustavi sta Bosna in Hercegovina „enotna in posebna upravna dežela“ in imata za deželne posle poseben deželni zbor. *Deželni zbor* obstaja iz *20 virilistov* in *72 na 5 let izvoljenih poslancev. Virilisti* so: Najvišji cerkveni dostojanstveniki pravoslavne, mohamedanske in katoliške cerkve, predsednik nadsodišča,

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

predsednika odvetniške ter obrtne in trgovske zbornice in župan deželnega stolnega mesta Sarajevo.

Volilci volijo ločeni po veroizpovedih v treh kurijah in sicer v skupini veleposestva, mest in trgov in krajevnih občin. Volilna pravica je torej občna, direktna, pa ne enaka.

Deželni zbor odločuje o deželnih zadevah civilnega in kazenskega prava, uprave i. t. d., razen o tistih zadevah, ki so skupne Avstriji in Ogrski, ali ki se upravljajo po skupnih načelih. Bosna in Hercegovina imata torej v deželnih rečeh avtonomijo ali samoupravo, vendar pa je ta avtonomija omejena, ker morata vladnim predlogom in sankciji od deželnega zbora sprejetih predlogov pritrditi avstrijska in ogrska vlada. Glede tistih zadev, katere so skupne Avstriji in Ogrski, ali ki se upravljajo po skupnih načelih, se v Bosni in Hercegovini tudi ustavno vlada, a ustavno samo v zmislu Avstrije in Ogrske, ne pa Bosne in Hercegovine. Iz tega torej sledi, da Bosna in Hercegovina nista enak tretji del naše države, ampak provincija ali pokrajina iste z dalekosežno avtonomijo, ki pa je omejena po obeh državnih zborih in delegacijah kakor tudi po obeh vladah.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Pregled zakonodajnih zastopstev.

Avstrijsko-Ogrsko.

Delegaciji.

Poslovna doba: eno leto.

Avstrijska delegacija.

60 od avstrijskega državnega zbora voljenih poslancev. Gosposka zbornica voli 20, poslanska 40 članov.

Ogrska delegacija.

60 od ogrskega državnega zbora voljenih poslancev. Zbornica velikašev voli 20, poslanska 40 članov.

Avstrijsko.

Državni zbor.

Poslovna doba: šest let.

Gosposka zbornica: Člani deloma virilisti, deloma dedni, deloma za dobo življenja imenovani (zadnjih 150—170).

Poslanska zbornica: 516 voljenih članov. — Volilna pravica: splošna, enaka in direktna.

Ogrsko.

Državni zbor.

Poslovna doba: pet let.

Zbornica velikašev: Člani deloma virilisti, deloma dedni, deloma za dobo življenja imenovani (50) in 3 člani hrvat.-slavonskega deželnega zbora.

Poslanska zbornica: 453 voljenih poslancev. — Volilna pravica: po plačevanju davkov in po gotovi socijalni službi omejena. 40 članov voli hrvatsko-slavonski deželni zbor.

16 deželnih zborov

za posamezne dežele in mesto Trst z okolico.

Poslovna doba: šest let.

Ena zbornica.

Število članov je v različnih kraljevinah različno. Deloma virilisti, deloma voljeni člani.

Deželni zbor

za Hrvatsko in Slavonijo.

Poslovna doba: pet let.

Ena zbornica.

90 voljenih poslancev in virilisti. Virilistov ne sme biti več kot polovica vseh voljenih poslancev.

Bosna in Hercegovina.

Deželni zbor.

Poslovna doba: pet let.

Ena zbornica.

20 virilistov, 72 voljenih članov.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Dodatek.

Število državnih poslancev po volilnih okrajih na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem.

Štajersko.

Mesto Gradec:

1. I. Občinski okraj (notranje mesto) 1

2. II. in III. občinski okraj (St. Leonhard in Geidorf); nadalje krajna občina Waltendorf (sodni okraj Gradec okolica) 1

3. V. in VI. občinski okraj (Gries in Jakomini) 1

4. IV. občinski okraj (Lend); nadalje krajne občine Andritz, Eggenberg, Gösting, Gratwein, Judendorf-Straßengel, St. Stefan am Gratkom (sodni okraj Gradec okolica) 1

Nadalje mesta, trgi in občine (krajne občine):

5. Marijino Celje, Aflenz (iz sodnih okrajev istega imena), Bruck ob Muri, Kapfenberg (sodni okraj Bruck ob Muri), Frohnleiten, Deutsch Feistritz, Übelbach trg (sodni okraj Frohnleiten), Kindberg trg, Kindberg okolica, Krieglach, Mitterdorf, Wartberg (sodni okraj Kindberg), Ljubno (Leoben), Št. Peter pri Ljubnem, Trofaiach (sodni okraj Ljubno), Mürzzuschlag, Langenwang (sodni okraj Mürzzuschlag) 1

6. Eisenerz (sodni okraj Eisenerz), Donawitz, Vordernberg (sodni okraj Ljubno), Fohnsdorf, Kumpitz, Zeltweg (sodni okraj Judenburg), Selztal (sodni okraj Rottenmann) 1

7. St. Gallen, Gröbming, Schladming, Irdning, Rottenmann, Mautern, Oberzeiring, Obdach, Knittelfeld, Murau (iz sodnih okrajev istega imena); Ausse, Altaussee, Reitern (sodni okraj Aussee), Judenburg, Unzmarkt, Weißkirchen (sodni okraj Judenburg), Neumarkt, St. Lambrecht, Oberwölz mesto, St. Peter am Kammersberg (sodni okraj Oberwölz), Admont, Liezen (sodni okraj Liezen) 1

8. Hartberg, Fehring, Friedberg, Birkfeld, Radgona, Pöllau, Vorau (iz sodnih okrajev istega imena), Feldbach, Gleichenberg zdravilišče, Gnas (sodni okraj Feldbach), Fürstenfeld, Burgau (sodni okraj Fürstenfeld), Weiz, Passail, St. Rupprecht ob Rabi (sodni okraj Weiz), Gleisdorf, Pischelsdorf (sodni okraj Gleisdorf), Voitsberg, Köflach, Lankowitz, Tregist (sodni okraj Voitsberg) 1

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

9. Maribor (sodni okraj Maribor) 1

10. Stainz, Ivnica (Eibiswald), Cmurek (Mureck), Gornja Radgona (iz sodnih okrajev istega imena), Arvež (Arnfels), Lučane (Leutschach) (sodni okraj Arvež), Lipnica, Straß, Ernož (Ehrenhausen) (sodni okraj Lipnica), Lonč (Deutsch Landsberg), Groß St. Florian, Schwanberg (sodni okraj Lonč), Wildon, Št. Jur ob Stiefingi (sodni okraj Wildon), Ptuj, Breg (sodni okraj Ptuj), Št. Lenart v Slovenskih Goricah (sodni okraj Št. Lenart), Pobrež, Razvina (sodni okraj Maribor) 1

11. Ormož, Sevnica, Laški trg, Brežice, Ljutomer, Slovenska Bistrica, Slovenji Gradec, Šoštanj (iz sodnih okrajev istega imena) Marenberg, Muta, Vuzenica, Gornja Vižinga, Gortina, Sobota (sodni okraj Marenberg), Rogatec, Slatina zdravilišče (sodni okraj Rogatec), Studenec, Sv. Lovrenc nad Mariborom (sodni okraj Maribor), Celje, Vojnik (sodni okraj Celje), Konjice, Vitanje trg (sodni okraj Konjice), 1

Nadalje sodni okraji brez krajnih občin volilnih okrajev št. 2, 4 do 11 in brez krajnih občin Kapla in Schloßberg (sodni okraj Arvež) volilnega okraja št. 30:

12. Mürzzuschlag, Kindberg, Aflenz, Mariazell, St. Gallen, Birkfeld 1

13. Bruck ob Muri, Frohnleiten, Ljubno, Eisenerz, Mautern . . 1

14. Liezen, Rottenmann, Irdning, Aussee, Gröbming, Schladming, Oberzeiring, Oberwölz 1

15. Murau, Neumarkt, Judenburg Obdach, Knittelfeld 1

16. Voitsberg, Stainz 1

17. Gradec okolica 1

18. Lonč, Eibiswald, Arvež 1

19. Lipnica, Wildon, Kirchbach 1

20. Fehring, Cmurek, Radgona 1

21. Fürstenfeld, Feldbach 1

22. Gleisdorf, Weiz 1

23. Hartberg, Friedberg, Vorau, Pöllau 1

24. Maribor severni del (levo od Drave) Št. Lenart, Ljutomer, Gornja Radgona 1

25. Maribor južni del (desno od Drave) Slovenska Bistrica, Konjice 1

26. Ptuj, Ormož 1

27. Celje, Vransko 1

28. Rogatec, Šmarje, Kozje 1

29. Brežice, Sevnica, Laški trg 1

30. Marenberg, Šoštanj, Slovenji Gradec, Gornji Grad; nadalje krajni občini Kapla in Schloßberg (sodni okraj Arvež) 1

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Koroško.

1. Mesto Celovec (iz sodnega okraja istega imena) 1

Nadalje sodni okraji:

2. Celovec brez krajne občine Celovec 1
3. Borovlje, Dobrlavas, Železna kapla, Pliberk 1
4. Velikovec, Svinec, Stari dvor 1
5. Volšberk (Wolfsberg), Št. Pavel, Št. Lenart 1
6. Št. Vid, Breže (Friesach), Krka 1
7. Feldkirchen, Rožek, Milštat 1
8. Beljak 1
9. Šmohor, Paternjon, Podklošter (Arnoldstein), Trbiž, Kotje . 1
10. Špital, Greifenburg, Vogliče, Zgornja Bela, Sovodje . . . 1

Kranjsko.

1. Mesto Ljubljana (krajna občina) 1

Nadalje sodni okraji:

2. Ljubljana brez krajne občine Ljubljana 1
3. Radovljica, Kranjska gora, Tržič 1
4. Kranj, Škofja Loka 1
5. Kamnik, Brdo 1
6. Vrhnika, Logatec, Idrija, Cerknica 1
7. Postojna, Senožeče, Ilirska Bistrica, Vipava, Lož 1
8. Litija, Višnja gora, Radeče 1
9. Krško, Kostanjevica, Mokronog, Trebnje 1
10. Velike Lašče, Ribnica, Žužemberk brez krajne občine Smuka, nadalje krajne občine Banja Loka, Fara, Osilnica (sodni okraj Kočevje) 1
11. Metlika, Novomesto brez krajnih občin volilnega okraja št. 12, Črnomelj brez krajne občine Planina 1
12. Kočevje brez krajnih občin volilnega okraja št. 10; nadalje krajne občine Poljane, Čermošnice (sodni okraj Novomesto), Planina (sodni okraj Črnomelj), Smuka (sodni okraj Žužemberk) 1

Istra.

Sodni okraji:

1. Buje, Piran; nadalje krajne občine, Koper, Milje (sodni okraj Koper) 1
2. Motovun, Poreč, Rovinj; nadalje krajni občini Vodnjan, Šenvinčenat (sodni okraj Vodnjan) 1
3. Pulj; nadalje krajne občine Mali Lošinj, Osor (sodni okraj Lošinj) 1

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

4. Podgrad; nadalje krajne občine Dekani (Pasja vas), Dolina, Mareziga, Očisla-Klanec, Pomjan (sodni okraj Koper) 1

5. Buzet, Pazin, Labinj; nadalje krajne občine Barbara (sodni okraj Vodnjan) 1

6. Volosko, Cres, Krk; nadalje krajna občina Veliki Lošinj (sodni okraj Lošinj) 1

Goriško in Gradiško.

1. Krajna občina Gorica (sodni okraj Gorica) 1

Nadalje sodni okraji:

2. Gorica brez krajnih občin Gorica in Ločnik 1
3. Ajdovščina, Komen, Sežana 1
4. Červinjan, Tržič (Monfalcone) 1
5. Kormin, Gradiška; nadalje krajna občina Ločnik (sodni okraj Gorica) 1
6. Tolmin, Cerkno, Kanal, Kobarid, Bovec 1

Trst in okolica.

Mesta Trst:

1. II. in VI. občinski okraj (Staro mesto in sv. Jakob) . . . 1
2. III. in IV. občinski okraj (Novo mesto in Barriera Nouva); nadalje predmestji Greta in Škorklja 1
3. V. občinski okraj (Barriera Vecchia) in predmestje Kadinj 1
4. I. občinski okraj (Št. Vid) in predmestje Zgornja Kjarbola 1

Nadalje:

5. predmestja tržaška — brez predmestij, imenovanih v volilnih okrajih št. 2., 3. in 4. — in okolica tržaška 1 1

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Število voljenih deželnih poslancev po volilnih skupinah in okrajih na Kranjskem.

1. Veleposestvo:

Kranjsko 10

2. Mesta, trgi in obrtni kraji:

1. Deželno stolno mesto Ljubljana 2 volilna okraja in sicer:
a) volilni okraj mesto Ljubljana 1,
b) volilni okraj mesto Ljubljana 2.

Volilni okraj mesto Ljubljana 1 tvorijo mestni okraji II., III. in V. (Št. Jakobski okraj, Dvorski okraj. Predkraji: Hauptmanca, Hradeckega vas, Ilovica, Karolinska zemlja, Orlove ulice, Črna vas, Dolenjska cesta) 2

Volilni okraj mesto Ljubljana 2 tvorijo mestni okraji I., IV. in VI. (Šolski okraj, Kolodvorski okraj, Udmat) 2

2. Mesto Idrija 1
3. Kranj, Škofja Loka 1
4. Tržič, Radovljica, Kamnik 1
5. Postojna, Vrhnika, Lož 1
6. Novomesto, Višnja gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško, Ribnica 1
7. Kočevje 1

3. Trgovska in obrtna zbornica:

Trgovska in obrtna zbornica v Ljubljani 2

4. Kmetske občine:

1. Ljubljana, Vrhnika 2
2. Kamnik, Brdo 1
3. Kranj, Tržič, Škofja Loka 2
4. Radovljica, Kranjska gora 1
5. Postojna, Logatec, Senožeče, Lož, Bistrica, Cerknica . . 2
6. Vipava, Idrija 1

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

7. Novo mesto, Kostanjevica, Krško 1
8. Trebnje, Višnja gora, Žuženberk, Mokronog, Litija, Radeče 3
9. Kočevje, Ribnica, Velike Lašče 2
10. Črnomelj, Metlika 1

5. Občna volilna skupina.

1. Deželno stolno mesto Ljubljana (krajevna občina) 1
2. sodni okraj Ljubljana (brez krajevne občine Ljubljana) . . 1
3. sodni okraj Radovljica, Kranjska gora, Tržič 1
4. sodna okraja Kranj, Škofja Loka 1
5. sodna okraja Kamnik, Brdo 1
6. sodni okraji Vrhnika, Logatec, Idrija, Cerknica 1
7. sodni okraji Postojna, Senožeče, Ilirska Bistrica, Vipava, Lož 1
8. sodni okraji Litija, Višnjagora, Radeče 1
9. sodni okraji Krško, Kostanjevica, Mokronog, Trebnje . . 1
10. sodni okraji Kočevje, Velike Lašče, Ribnica, Žužemberk . 1
11. sodni okraji Novo mesto, Črnomelj, Metlika 1

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Literatura.

Apih-Potočnik, Zgodovinska učna snov za ljudske šole. Izdala Slovenska Šolska Matica. Ljubljana 1900—1906.

Bezencny, Die Thronreden Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I. bei der feierlichen Eröffnung und Schließung des österreichischen Reichsrates. Wien 1908.

Bosnische Verfassungsgesetze. Von Giegl. Wien 1910.

Deželni zakoniki za vojvodino Kranjsko.

Državni zakoniki.

Ferdinandy, Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer. Übersetzt von Schiller. Hannover 1909.

Hannak, Österreichische Vaterlandskunde für die oberen Klassen der Mittelschulen. 16. Auflage. Laibach 1910.

Hrvatski zakoni: Zakon od 28. svibnja (maja) 1910 o izbornem redu za sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Priredil Salavazy. Zagreb 1910.

Huber-Dopsch, Österreichische Reichsgeschichte. 2. Auflage. Wien 1901.

Katechismus der österreichischen Staatsverfassung. Wien 1900.

Krautmann, Österreichische Staatsbürgerkunde. Wien 1908.

Landesgesetzblätter für das Herzogtum Krain.

Mayer, Geschichte Österreichs. 3. Auflage. 2 Bände. Wien 1909.

Mayerhofer, Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst. 8 Bände. Wien 1896.

Mischler-Ulbrich, Österreichisches Staatswörterbuch. 2. Auflage. 4 Bände. Wien 1905—1909.

Občinski red in občinski volilni red za deželno stolno mesto Ljubljano. Ljubljana 1910.

Občinski red in občinski volilni red za vojvodino Kranjsko. Priredila Pogačnik in Tomažič. Ljubljana 1910.

Österreichische Bürgerkunde. Patriotische Volksbuchhandlung in Wien.

Österreichische Gesetze: XIX. Die Staatsgrundgesetze I. und II. Teil. Von Giegl. Wien 1909 und 1911.

Orožen, Ustavoznanstvo. Ljubljana 1899.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Orožen, Zemljepis Avstrijsko-ogrske države (Domoznanstvo) za četrti razred srednjih šol. Ljubljana 1907.

Pirc-Komatar, Zgodovina srednjega in novega veka do westfalskega mira za višje razrede srednjih šol. Ljubljana 1910.

Rauchberg, Österreichische Bürgerkunde. Wien 1911.

Reichsgesetzblätter.

Ungarische Verfassungsgesetze. Von Steinbach. Wien 1906.

Ustavno zakonoslovje. Sbirka ustavnih zakona i propisa valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju. Zbral in uredil Smrekar. Zagreb 1901.

Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku. VII. zvezek. Zbral in uredil Lapajne. Ljubljana 1910.

Žolger, Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn. Leipzig 1911.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf